85 soru · çözümlü

deneme sınavı

Eser – Müellif Denemesi

Fıkıh · Hadis · Tefsir · Kelâm – Tasavvuf

Tarih: .....

Doğru / Yanlış: .....

İhtisas · DHBT · MBSTS hazırlık – her sorunun altında çözüm, sonda cevap anahtarı. Doğru seçenek kırmızı daire içinde gösterilmiştir.

İçindekiler

Fıkıh (Soru 1–18) 3

Hadis (Soru 19–53) 17

Tefsir (Soru 54–76) 43

Kelâm – Tasavvuf (Soru 77–85) 59

Cevap Anahtarı 66

18 soru · çözümlü

Fıkıh

1 Hanefî fıkıh literatüründe "mütûn-i erbaa" (dört temel metin) arasında sayılan eser aşağıdakilerden hangisidir?

A) el-Vikâye
B) el-Minhâc
C) el-Muğnî
D) el-Müdevvenetü'l-kübrâ

Çözüm **Cevap: A**

Mütûn-i erbaa, Hanefî mezhebinde fetvaya esas alınan, ezberlenip şerh edilen dört kısa metnin ortak adıdır. **el-Vikâye** (tam adıyla Vikâyetü'r-rivâye fî mesâili'l-Hidâye) bunlardan biridir; DİA'ya göre çoğunluk eseri **Burhânüşşerîa Mahmûd b. Sadrüşşerîa el-Evvel**'e ö. 730/1329-30 nisbet eder.

Mütûn-i erbaa	Müellif
el-Muhtâr	Mevsılî ö. 683/1284
Mecmau'l-bahreyn	İbnü's-Sââtî ö. 694/1295
Kenzü'd-dekâik	Hâfızüddin en-Nesefî ö. 710/1310
el-Vikâye	Burhânüşşerîa Mahmûd ö. 730/1329-30

- B) **el-Minhâc** (Minhâcü't-tâlibîn): **Nevevî**'nin ö. 676/1277 Şâfiî fıkıh metni.
- C) **el-Muğnî**: **İbn Kudâme**'nin ö. 620/1223 Hırakî'nin Muhtasar'ına yazdığı büyük Hanbelî şerhi.
- D) **el-Müdevvenetü'l-kübrâ**: **Sahnûn**'un ö. 240/854 Mâlikî mezhebinin temel kaynağı olan eseri.

Mütûn-i selâse ile mütûn-i erbaa

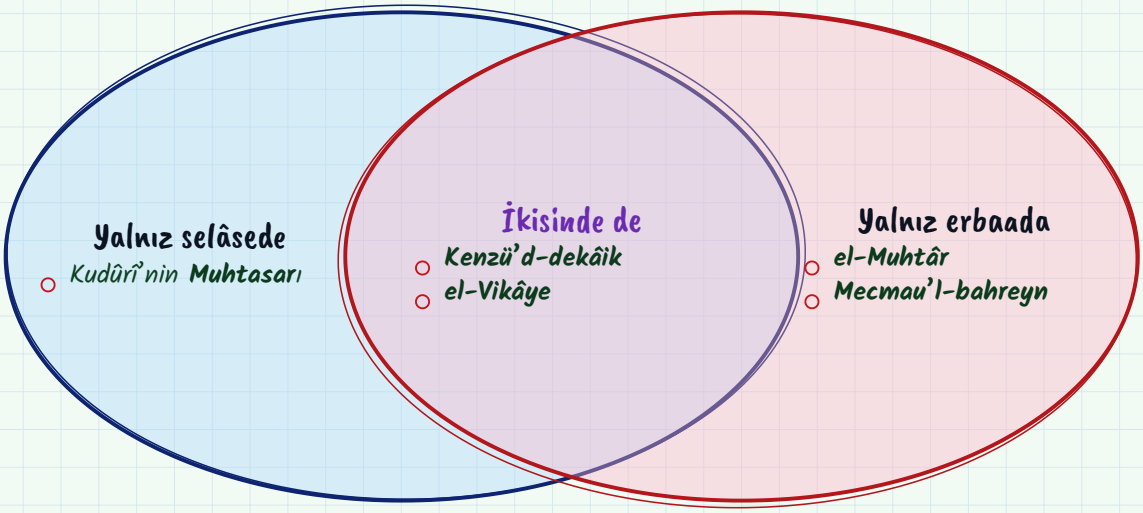

Dörtlüye geçerken Kudûrî çıkar; yerine el-Muhtâr ile Mecmau'l-bahreyn girer.

İpucu Bu soru İhtisas 2009'da (29. soru) sorulmuştur. Aynı konu İhtisas 2019'da (51. soru) "hangisi mütûn-i erbaadan değildir" kalıbıyla tekrar geldi (bk. 17. soru).

2 İmam Şâfiî'nin, fıkıh usûlü alanında yazılıp günümüze ulaşan ilk eser kabul edilen kitabı aşağıdakilerden hangisidir?

A) el-Ümm **B)** er-Risâle **C)** el-Müstasfâ
D) el-Muhtasar

Çözüm **Cevap: B**

İmam Şâfiî'yi ö. 204/820 fıkıh tarihinde öne çıkaran iki özellik vardır: kendi adıyla anılan mezhebin kurucusudur ve fıkıh usûlüne dair günümüze ulaşan ilk eserin sahibidir. Bu eser **er-Risâle**dir. Bazı kaynaklara göre ilk şekli **Abdurrahman b. Mehdî**'nin ö. 198/813-14 isteğiyle yazılıp ona mektup olarak gönderildiği için "risâle" adını almıştır.

Mektuptan doğan usûl kitabı

- A) **el-Ümm**: Şâfiî'nin fürû-i fıkıh (ameli hükümler) eseridir; usûl kitabı değildir.
- C) **el-Müstasfâ**: **Gazzâlî**'nin ö. 505/1111 mütekellimîn metoduyla yazdığı usûl eseridir.
- D) "el-Muhtasar" pek çok eserin ortak adıdır; aşağıdaki tabloya bakın.

"el-Muhtasar" sahibi	Alan
Hırakî ö. 334/946	Hanbelî fıkhının ilk klasik metni
Kudûrî ö. 428/1037	Hanefî fıkhı
Ebû Şücâ el-İsfahânî ö. 500/1107'den sonra	Şâfiî fıkhı
İbnü'l-Hâcib ö. 646/1249	Fıkıh usûlü (Mâlikî)
Halîl b. İshak el-Cündî ö. 776/1374 [?]	Mâlikî fıkhı

İpucu Bu soru İhtisas 2009'da (34. soru) sorulmuştur. "İlk" ifadesi sınavda "günümüze ulaşan ilk usûl kitabı" anlamında kullanılır.

3 İmam Muhammed eş-Şeybânî'nin "zâhirü'r-rivâye" adıyla bilinen kitapları arasında aşağıdakilerden hangisi bulunmaz?

A) el-Asl **B)** ez-Ziyâdât
C) el-Câmiu'l-mutavassıt **D)** es-Siyerü'l-kebîr

Çözüm **Cevap: C**

Zâhirü'r-rivâye, **Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî**'nin ö. 189/805 Hanefî mezhebinin kuruluş dönemi görüşlerini içeren ve güçlü rivayet zincirleriyle sonraki nesillere ulaşan kitaplarının ortak adıdır. Bu yüzden mezhepte "usûl" veya "mesâilü'l-usûl" diye de anılır. "el-Câmiu'l-

mutavassıt" adında bir zâhirü'r-rivâye kitabı yoktur; seçenek, iki Câmi' arasına uydurulmuş bir çeldiricidir.

Rivayet gücüne göre Hanefî kaynakları

Zâhirü'r-rivâye (altılı sayım)
- **el-Asl** (el-Mebsût)
- **el-Câmiu's-sagîr** ve **el-Câmiu'l-kebîr**
- **es-Siyerü's-sagîr** ve **es-Siyerü'l-kebîr**
- **ez-Ziyâdât**

↔

Nâdirü'r-rivâye (örnekler)
- **el-Kesb, Kitâbü'l-Âsâr**
- **el-Hârûniyyât, el-Cürcâniyyât**
- **el-Keysâniyyât, er-Rakkıyyât**
- Ebû Yûsuf ve Hasan b. Ziyâd'a nisbet edilen metinler

Dikkat! DİA'ya göre temel çekirdek beş eserdir; es-Siyerü's-sagîr'i altıncı sayan anlayış İbn Âbidîn gibi geç dönem fakihlerinde ve çağdaş çalışmalarda yaygınlaşmıştır. Ziyâdâtü'z-ziyâdât bazen bu grupla birlikte anılsa da İhtisas 2019'da (50. soru) "zâhirü'r-rivâyeden değildir" şeklinde cevaplandı. Sınavda altılı sayımı esas alın.

İpucu Bu soru İhtisas 2010'da (64. soru) sorulmuştur.

4 Aşağıdaki eser çiftlerinin hangisinde ilk eser Hanefî, ikinci eser Şâfiî fıkhına aittir?

A) el-Muğnî – el-Muhallâ
B) el-Muhallâ – el-Hidâye
C) el-Beyân ve't-tahsîl – Bidâyetü'l-müctehid
D) Kenzü'd-dekâik – el-Minhâc

Çözüm **Cevap: D**

Bu tür sorularda her eseri tek tek mezhebine yerleştirmek en güvenli yoldur. **Kenzü'd-dekâik**, **Hâfızüddin en-Nesefî**'nin ö. 710/1310 kendi eseri el-Vâfî'yi özetlediği Hanefî metnidir; **el-Minhâc** (Minhâcü't-tâlibîn) ise **Nevevî**'nin ö. 676/1277 Şâfiî metnidir. Sıra da istenen gibidir.

Eser	Müellif	Mezhep
Kenzü'd-dekâik	**Hâfızüddin en-Nesefî** ö. 710/1310	Hanefî
el-Hidâye	**Merğînânî** ö. 593/1197	Hanefî
el-Minhâc	**Nevevî** ö. 676/1277	Şâfiî
el-Muğnî	**İbn Kudâme** ö. 620/1223	Hanbelî
el-Muhallâ	**İbn Hazm** ö. 456/1064	Zâhirî
el-Beyân ve't-tahsîl	**İbn Rüşd (dede)** ö. 520/1126	Mâlikî
Bidâyetü'l-müctehid	**İbn Rüşd (torun)** ö. 595/1198	Mâlikî, mukayeseli

Kenz'in soyu ve meşhur şerhleri

el-Vâfî
Hâfızüddin en-Nesefî (ö. 710/1310)

- şerh **el-Kâfî** — Nesefî
- ihtisar **Kenzü'd-dekâik** — Nesefî
  - şerh **Tebyînü'l-hakâik** — Fahreddin ez-Zeylaî (ö. 743/1343)
  - şerh **el-Bahrü'r-râik** — Zeynüddin İbn Nüceym

Dikkat! Nevevî'nin iki "Minhâc"ı vardır: fıkıhta Minhâcü't-tâlibîn, hadiste Sahîh-i Müslim şerhi el-Minhâc. Beyzâvî'nin usûldeki Minhâcü'l-vüsûl'ü de ayrı bir eserdir.

İpucu Bu soru İhtisas 2011'de (60. soru) kısa adlarla ("Beyân", "Kenz") sorulmuştu.

5 Burhâneddin el-Merğînânî'nin el-Hidâye'si üzerine yazılmış bir şerh olmayan eser hangisidir?

A) el-Binâye B) el-İnâye C) el-Kifâye
D) Nasbü'r-râye

Çözüm **Cevap: D**

Nasbü'r-râye, **Cemâleddin ez-Zeylaî**'nin ö. 762/1360 Hidâye'de delil olarak geçen hadisleri kaynaklarına bağladığı bir tahrîc eseridir. Şerh bir metni açıklar; tahrîc ise metindeki hadislerin hangi kitaplarda, hangi senedle geçtiğini ve sıhhat durumunu gösterir. Diğer üç seçenek Hidâye şerhidir.

Eser	Müellif	Vefat	Tür
el-Kifâye الكفاية في شرح الهداية	Celâleddin el-Habbâzî	691/1292	şerh
Nihâyetü'l-kifâye نهاية الكفاية لدراية الهداية	Tâcüşşerîa Ömer	709/1309	şerh
en-Nihâye النهاية في شرح الهداية	Hüsâmeddin es-Sığnâkî	714/1314	şerh
Mi'râcü'd-dirâye معراج الدراية إلى شرح الهداية	Kıvâmüddin el-Kâkî	749/1348	şerh
Gâyetü'l-beyân غاية البيان ونادرة الأقران	Emîr Kâtib el-Itkânî	758/1357	şerh
el-İnâye العناية في شرح الهداية	Ekmeleddin el-Bâbertî	786/1384	şerh

Eser	Müellif	Vefat	Tür
el-Binâye البناية في شرح الهداية	**Bedreddin el-Aynî**	855/1451	şerh
Fethu'l-kadîr فتح القدير	**Kemâleddin İbnü'l-Hümâm**	861/1457	şerh
Nasbü'r-râye نصب الراية لأحاديث الهداية	**Cemâleddin ez-Zeylaî**	762/1360	tahrîc

Şerh mi, tahrîc mi?

Şerh
- Bir metni açıklar
- Hidâye için: **el-İnâye**, **el-Binâye**, **Fethu'l-kadîr**...

↔

Tahrîc
- Metindeki hadislerin hangi kitapta, hangi senedle geçtiğini ve sıhhatini gösterir
- Hidâye için: **Nasbü'r-râye** (Cemâleddin ez-Zeylaî), **ed-Dirâye** (İbn Hacer)

Dikkat! İki el-Kifâye vardır: **Habbâzî** ö. 691/1292 ve **Celâleddin el-Kurlânî** ö. 767/1366; matbu Fethu'l-kadîr'in yanında basılan Kurlânî'ninkidir. Hidâye hadislerinin ikinci tahrîci **İbn Hacer el-Askalânî**'nin **ed-Dirâye**sidir. Kenz şârihi Fahreddin ez-Zeylaî ile Nasbü'r-râye sahibi Cemâleddin ez-Zeylaî de farklı kişilerdir.

İpucu Bu soru İhtisas 2011'de (64. soru) sorulmuştur.

6 Fıkıh usûlü eserleri ile yazarlarının eşleştirildiği aşağıdaki seçeneklerden hangisi hatalıdır?

A) Nesefî – el-Menâr
B) Beyzâvî – el-Mahsûl
C) Debûsî – Takvîmü'l-edille
D) Gazzâlî – Şifâü'l-galîl

Çözüm **Cevap: B**

el-Mahsûl, **Fahreddin er-Râzî**'nin ö. 606/1210 mütekellimîn metoduyla yazdığı büyük usûl eseridir. Müfessir ve Şâfiî usûlcü **Kâdî Beyzâvî**'nin ö. 685/1286 usûl kitabı ise **Minhâcü'l-vüsûl**dür; bu yüzden B hatalıdır.

Doğru eşleşmeler

A) el-Menâr
Ebü'l-Berekât en-Nesefî ö. 710/1310 · Hanefî usûl metni; üzerine çok sayıda şerh yazıldı

C) Takvîmü'l-edille
Debûsî ö. 430/1039 · Hanefî usûl; hilâf ilminin kurucusu sayılır

D) Şifâü'l-galîl
Gazzâlî · kıyasta illet (ta'lîl) nazariyesi

Biliyor muydun? "Şifâü'l-galîl" adında iki eser vardır: Gazzâlî'ninki kıyasta illete dairdir; hocası **Cüveynî**'nin ö. 478/1085 aynı adlı risâlesi ise Tevrat ve İncil'in tahrifi konusundadır.

İpucu Bu soru İhtisas 2013'te (21. soru) sorulmuştur. el-Menâr ayrıca İhtisas 2025'te (31. soru) şerhleriyle birlikte tanıtılarak soruldu.

7 Aşağıdaki eserlerden hangisi Şâfiî mezhebinin literatürüne dahil değildir?

A) Tuhfetü'l-muhtâc – İbn Hacer el-Heytemî
B) el-Minhâc – Nevevî
C) el-Muğnî – İbn Kudâme
D) el-Mühezzeb – Ebû İshak eş-Şîrâzî

Çözüm **Cevap: C**

el-Muğnî, **Muvaffakuddin İbn Kudâme**'nin ö. 620/1223 **Hırakî**'nin Muhtasar'ı üzerine yazdığı Hanbelî şerhtir; diğer mezheplerin görüşlerini de delilleriyle aktardığı için mukayeseli fıkhın da başvuru kitabıdır. Diğer üç eser Şâfiî fıkhına aittir.

Minhâc etrafında oluşan Şâfiî literatürü

- **el-Muharrer** — Râfiî (ö. 623/1226)
  - ihtisar **Minhâcü't-tâlibîn** — Nevevî (ö. 676/1277)
    - şerh **Tuhfetü'l-muhtâc** — İbn Hacer el-Heytemî (ö. 974/1567)
    - şerh **Muğni'l-muhtâc** — Hatîb eş-Şirbînî (ö. 977/1570)
    - şerh **Nihâyetü'l-muhtâc** — Şemseddin er-Remlî (ö. 1004/1596)

- D) **el-Mühezzeb**: **Ebû İshak eş-Şîrâzî** ö. 476/1083; Nevevî bunu **el-Mecmû'** ile şerh etmeye başlamıştır.

Dikkat! Tuhfetü'l-muhtâc'ın sahibi fakih **İbn Hacer el-Heytemî**'dir; muhaddis **İbn Hacer el-Askalânî** ö. 852/1449 ile karıştırmayın.

İpucu Bu soru İhtisas 2013'te (35. soru) sorulmuştur. İhtisas 2021'de (50. soru) ise Heytemî, Remlî ve Şirbînî'nin şerh yazdığı Nevevî eseri (Minhâcü't-tâlibîn) soruldu.

8 Fıkıh usûlünde kelâmcıların (mütekellimîn) yöntemini izleyen eserler arasında sayılamayacak olan hangisidir?

A) el-Müstasfâ – Gazzâlî
B) el-Fusûl fi'l-usûl – Cessâs
C) el-Mahsûl – Fahreddin er-Râzî
D) el-Burhân – Cüveynî

Çözüm **Cevap: B**

Ebû Bekir el-Cessâs'ın ö. 370/981 **el-Fusûl fi'l-usûl**ü, fukahâ (Hanefî) metoduyla yazılmış ve bu yöntemde günümüze ulaşan ilk eserler arasında sayılır. Fukahâ metodu kaideleri mezhep imamlarının verdiği fürû hükümlerden çıkarır; mütekellimîn metodu ise önce kaideyi aklî ve naklî delillerle kurar, fürûya sonra bakar.

İki usûl yazım yöntemi

Fukahâ (Hanefî) metodu
- **Kerhî** ö. 340/952
- **Cessâs**: **el-Fusûl**
- **Debûsî**: **Takvîmü'l-edille**
- **Pezdevî** ö. 482/1089: **Kenzü'l-vüsûl**
- **Serahsî**: **Usûlü's-Serahsî**

↔

Mütekellimîn metodu
- **Kâdî Abdülcebbâr** ö. 415/1025: **el-Umed**
- **Ebü'l-Hüseyin el-Basrî** ö. 436/1044: **el-Mu'temed**
- **Cüveynî** ö. 478/1085: **el-Burhân**
- **Gazzâlî**: **el-Müstasfâ**
- Özetleyenler: **Râzî el-Mahsûl**, **Âmidî** ö. 631/1233 **el-İhkâm**

Hatırla! DİA'ya göre mütekellimîn usûlünün dört temel kitabı: el-Umed, el-Mu'temed, el-Burhân, el-Müstasfâ. Râzî ile Âmidî bu dördünü özetleyip sonraki usûlcülere aktarmıştır.

İpucu Bu soru İhtisas 2019'te (52. soru, B seçeneği "Cassas, el-Usûl") sorulmuştur. İhtisas 2022'de (49. soru) Cessâs'ın bu eseri doğrudan tarif edilerek soruldu.

9 Hanefî literatürünün en hacimli eserlerinden biridir. İmam Muhammed'in zâhirü'r-rivâye kitaplarını özetleyen Hâkim eş-Şehîd el-Mervezî'nin el-Kâfî adlı eserine şerh olarak yazılmış, Türkçeye de kazandırılmıştır. Bu eser ve müellifi aşağıdakilerden hangisidir?

A) Bedâiu's-sanâi – Kâsânî
B) el-İhtiyâr – Mevsılî
C) el-Mebsût – Serahsî
D) el-Hidâye – Merğînânî

Çözüm **Cevap: C**

Şemsüleimme es-Serahsî'nin ö. 483/1090 [?] **el-Mebsût**u, **Hâkim eş-Şehîd**'in ö. 334/945 **el-Kâfî**sine yazılmış şerhtir. Kahire baskısı (1324-1331) büyük boyda otuz cilt tutar. DİA'ya göre Serahsî bu eseri Özkent Kalesi'nde hapisteyken, kitaplarından yoksun bir hâlde talebelerine imlâ ettirmiştir.

el-Mebsût'a giden zincir

Zâhirü'r-rivâye (Şeybânî) → **el-Kâfî (Hâkim eş-Şehîd)** → **el-Mebsût (Serahsî)**

Özet (muhtasar) → şerh ilişkisi

Özkent

- A) **Bedâiu's-sanâi**: **Kâsânî** ö. 587/1191; hocası **Alâeddin es-Semerkandî**'nin ö. 539/1144 **Tuhfetü'l-fukahâ**sına şerh; konuları sistematik tasnifiyle bilinir.
- B) **el-İhtiyâr**: **Mevsılî**'nin kendi metni **el-Muhtâr** üzerine şerhi.
- D) **el-Hidâye**: **Merğînânî**'nin kendi metni **Bidâyetü'l-mübtedî** üzerine şerhi.

Dikkat! "el-Mebsût" adı Şeybânî'nin **el-Aslı** için de kullanılır. Şeybânî'nin el-Mebsût'u (el-Asl) ile Serahsî'nin el-Mebsût'unu karıştırmayın.

İpucu Bu soru İhtisas 2015'te (84. soru) sorulmuştur.

10 Gazzâlî'nin fıkıh usûlüne dair beş eseri bilinmektedir: Tehzîbü'l-usûl, Esâsü'l-kıyâs, Şifâü'l-galîl, el-Menhûl ve el-Müstasfâ. Bunlardan hangisi usûl konularını "semere" (hükümler), "müsmir" (şer'î deliller), "istismâr yolları" (hüküm çıkarma yöntemleri) ve "müstesmir" (müctehid) olmak üzere dört eksende inceler ve H. Yunus Apaydın tarafından iki cilt hâlinde Türkçeye çevrilmiştir?

A) el-Menhûl **B)** Tehzîbü'l-usûl **C)** el-Müstasfâ
D) Esâsü'l-kıyâs

Çözüm **Cevap: C**

el-Müstasfâ min ilmi'l-usûl, **Gazzâlî**'nin ö. 505/1111 hayatının sonlarında yazdığı ve önceki eserlerine atıf yaptığı olgun usûl kitabıdır. Konuları ağaç ve meyve benzetmesiyle dört eksende toplar. H. Yunus Apaydın'ın çevirisi "el-Mustasfa: İslam Hukukunda Deliller ve Yorum Metodolojisi" adıyla iki cilt olarak yayımlanmıştır (Kayseri 1994).

el-Müstasfâ'nın dört ekseni

- A) **el-Menhûl**: Gazzâlî'nin hocası Cüveynî hayattayken yazdığı erken dönem usûl eseri.

- B) **Tehzîbü'l-usûl**: el-Müstasfâ'da kendisine atıf yapılan, daha geniş hacimli bir usûl kitabı.
- D) **Esâsü'l-kıyâs**: kıyasın delil değerini savunan risâle.

İpucu Bu soru İhtisas 2016'da (67. soru) sorulmuştur. el-Müstasfâ, mütekellimîn metodunun dört temel kitabından biridir (bk. 8. soru).

11 Klasik usûl kitaplarının kurgusundan ayrılarak fıkıh usûlünü şerîatın amaçları (makâsıd) ekseninde yeniden ele alan el-Muvâfakât adlı eserin yazarı aşağıdakilerden hangisidir?

A) İbn Kudâme **B)** Şâtıbî **C)** Karâfî
D) Şâşî

Çözüm **Cevap: B**

el-Muvâfakât, Gırnatalı Mâlikî fakih **Ebû İshak eş-Şâtıbî**'nin ö. 790/1388 eseridir. Usûlün bilinen konularına makâsıd bahsini ekleyerek ikisini kaynaştırmış, makâsıdü'ş-şerîa düşüncesinin klasik temelini oluşturmuştur. Şâtıbî'nin bid'atlara dair eseri ise **el-İ'tisâm**dır.

el-Muvâfakât'ın beş ana bölümü (DİA)

Mukaddimât → **Ahkâm** → **Makâsıd** → **Edille** → **İctihad**

Bir cilt tutan makâsıd bölümü eserin en özgün kısmıdır.

- A) **İbn Kudâme** ö. 620/1223: Hanbelî; usûlde **Ravzatü'n-nâzır**, fıkıhta **el-Muğnî**.
- C) **Şehâbeddin el-Karâfî** ö. 684/1285: Mâlikî; **el-Furûk**, **ez-Zahîre**.
- D) **Şâşî**: Hanefî usûlüne giriş kitabı olarak medreselerde okutulan **Usûlü'ş-Şâşî** ile tanınır.

Makâsıd

İpucu Bu soru İhtisas 2016'da (72. soru) sorulmuştur. İhtisas 2024'te (51. soru) eser, "Endülüslü Mâlikî âlimin makâsıd merkezli usûl kitabı" şeklinde uzun bir tarifle yeniden geldi.

12 İmam Muhammed'in el-Câmiu's-sagîr'i ile Kudûrî'nin Muhtasar'ı birleştirilerek oluşturulan Bidâyetü'l-mübtedî adlı metne şerh olarak yazılmıştır. Bâbertî, Aynî, İbnü'l-Hümâm ve Leknevî gibi pek çok âlim bu eser üzerine şerh ve hâşiye kaleme almıştır. Söz konusu eser ve müellifi aşağıdakilerden hangisidir?

A) el-Hidâye – Merğînânî **B)** el-Vikâye – Burhânüşşerîa
C) Mecmau'l-bahreyn – İbnü's-Sââtî **D)** Fethu bâbi'l-inâye – Ali el-Kârî

Çözüm **Cevap: A**

Burhâneddin el-Merğînânî ö. 593/1197 önce iki temel metni birleştirerek **Bidâyetü'l-mübtedî**yi yazmış, sonra bu kendi metnini **el-Hidâye** ile şerh etmiştir. Hidâye, Hanefî medrese geleneğinin merkez kitabı olmuş; üzerine onlarca şerh, hâşiye ve tahrîc yazılmıştır.

Hidâye ailesi (seçme)

- **Bidâyetü'l-mübtedî** — Merğînânî (metin)
  - şerh **el-Hidâye** — Merğînânî (ö. 593/1197)
    - şerh **el-İnâye** — Bâbertî (ö. 786/1384)
    - şerh **el-Binâye** — Aynî (ö. 855/1451)
    - şerh **Fethu'l-kadîr** — İbnü'l-Hümâm (ö. 861/1457)
    - tahric **Nasbü'r-râye** — Cemâleddin ez-Zeylaî (ö. 762/1360)

Hidâye

- B) **el-Vikâye**: **Burhânüşşerîa Mahmûd**; torunu **Sadrüşşerîa es-Sânî** ö. 747/1346 onu **en-Nukâye** adıyla kısaltmış ve **Şerhu'l-Vikâye**yi yazmıştır.
- C) **Mecmau'l-bahreyn**: **İbnü's-Sââtî**; Kudûrî'nin Muhtasar'ı ile Ebû Hafs en-Nesefî'nin **el-Manzûme**sini birleştiren metin.
- D) **Fethu bâbi'l-inâye**: **Ali el-Kârî** ö. 1014/1605; en-Nukâye şerhi.

İpucu Bu soru İhtisas 2017'de (68. soru) sorulmuştur.

13 Yakın dönem fakihlerindendir. Aile hukuku (ahvâl-i şahsiyye), fıkıh usûlü, ceza hukuku, fetva ve akit teorisi alanlarında kitaplar yazmıştır. Mezhep imamlarını konu alan sekiz monografisiyle ilim çevrelerinde büyük itibar kazanmış, bu kitapların bir kısmı Türkçeye çevrilip Başkanlığımızca da yayımlanmıştır. Bahsedilen âlim aşağıdakilerden hangisidir?

A) Yûsuf el-Karadâvî
B) Abdülvehhâb Hallâf
C) Muhammed Ebû Zehre
D) Mustafa Ahmed ez-Zerkâ

Sekiz monografi

Çözüm **Cevap: C**

Mısırlı âlim **Muhammed Ebû Zehre** (1898-1974), sekiz imamın her biri için "hayatı, dönemi, görüşleri ve fıkhı" başlıklı birer monografi yazmıştır. Bu kitaplar imamların metotlarını, mezheplerin yayılışını ve tartışma konularını dengeli biçimde ele alır; çoğu Türkçeye çevrilmiştir. Diğer tanınmış eserleri: **Usûlü'l-fıkh**, **el-Ahvâlü'ş-şahsiyye**, **el-Cerîme** ve **el-Ukûbe**, **Târîhu'l-mezâhibi'l-İslâmiyye**.

Ebû Zehre'nin imam monografileri

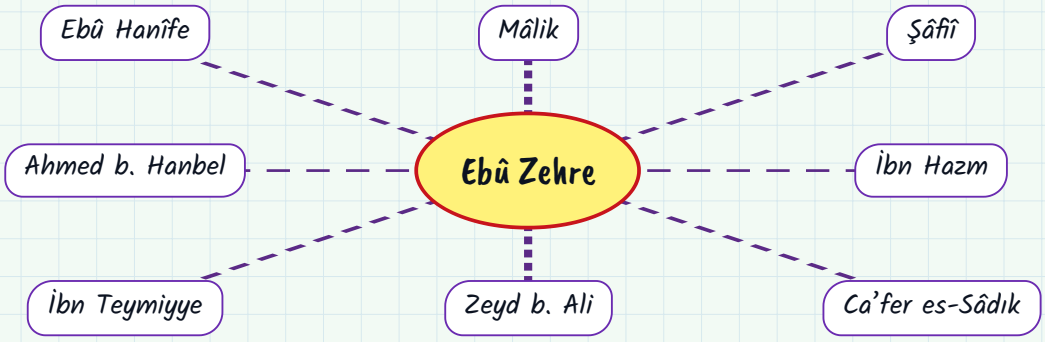

- A) **Yûsuf el-Karadâvî** (1926-2022): **el-Helâl ve'l-harâm fi'l-İslâm**, **Fıkhu'z-zekât**.
- B) **Abdülvehhâb Hallâf** (1888-1956): usûl ders kitabı **İlmü usûli'l-fıkh**.
- D) **Mustafa Ahmed ez-Zerkâ** (1907-1999): **el-Medhalü'l-fıkhiyyü'l-âmm**; babası **Ahmed ez-Zerkâ** (1869-1938) küllî kaidelere dair şerhiyle tanınır.

İpucu Bu soru İhtisas 2017'de (69. soru) sorulmuştur.

14 Fıkhın tedvin dönemine ait aşağıdaki âlim–eser eşleştirmelerinden hangisi yanlıştır?

A) İmam Muhammed eş-Şeybânî – el-Asl
B) İmam Şâfiî – el-Ümm
C) İmam Züfer – el-Mebsût
D) İmam Ebû Yûsuf – Kitâbü'l-Harâc

Çözüm **Cevap: C**

Züfer b. Hüzeyl'in ö. 158/775 "el-Mebsût" adlı bir kitabı yoktur. Görüşleri daha çok Şeybânî'nin eserleri ve sonraki Hanefî kitapları aracılığıyla bilinir; kaynaklar ondan yalnızca Ebû Hanîfe'den naklettiği bir **el-Âsâr** rivayetinden ve hadis nüshalarından söz eder. "el-Mebsût" adı ise Şeybânî'nin el-Aslı ile Serahsî'nin şerhine aittir.

Tedvin dönemi

Tedvin dönemi fakihleri

- 150/767 **Ebû Hanîfe** — mezhebin imamı
- 158/775 **Züfer** — Ebû Hanîfe'nin talebesi
- 179/795 **İmam Mâlik** — el-Muvatta
- 182/798 **Ebû Yûsuf** — Kitâbü'l-Harâc
- 189/805 **Şeybânî** — el-Asl ve zâhirü'r-rivâye
- 204/820 **Şâfiî** — er-Risâle, el-Ümm

- D) **Kitâbü'l-Harâc**: **Ebû Yûsuf**'un Hârûnürreşîd'in isteğiyle yazdığı; malî konuların yanında ceza, idare ve devletler hukukuna da değinen eser. Ebû Yûsuf ilk kâdılkudâttır.

> **İpucu** Bu soru İhtisas 2017'de (71. soru) sorulmuştur. Hanefî imamlarıyla ilgili bir başka soruda "Tarafeyn" (Ebû Hanîfe ile İmam Muhammed) soruldu (İhtisas 2012, 50. soru).

15 Şâfiî mezhebinin önde gelen fakihlerindendir. Fürû-i fıkıhta el-Basît, el-Vasît ve el-Vecîz; fıkıh usûlünde el-Müstasfâ, el-Menhûl ve Esâsü'l-kıyâs onun eserleridir. Bu âlim aşağıdakilerden hangisidir?

A) İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî
B) Ebû Zekeriyyâ en-Nevevî
C) Ebû Hâmid el-Gazzâlî
D) Celâleddin es-Süyûtî

Çözüm **Cevap: C**

Ebû Hâmid el-Gazzâlî ö. 505/1111 Şâfiî fürûunda hacmi giderek küçülen üç kitap yazmıştır: **el-Basît → el-Vasît → el-Vecîz**. Usûlde ise **el-Menhûl**, **Şifâü'l-galîl**, **Esâsü'l-kıyâs** ve **el-Müstasfâ** onundur. el-Vecîz'in Şâfiî literatüründe çok verimli bir soyu olmuştur.

Gazzâlî'den Nevevî'ye bir Şâfiî zinciri

el-Basît → el-Vasît → el-Vecîz → **Fethu'l-azîz (Râfiî, şerh)** → **Ravzatü't-tâlibîn (Nevevî, özet)**

Soldaki üçlü Gazzâlî'nindir; sağdaki halkalar onun el-Vecîz'i üzerine kuruldu.

- A) **Cüveynî** ö. 478/1085: Gazzâlî'nin hocası; fürûda **Nihâyetü'l-matlab**, usûlde **el-Burhân**.
- B) **Nevevî** ö. 676/1277: **Minhâcü't-tâlibîn**, **Ravzatü't-tâlibîn**, **el-Mecmû'**.
- D) **Süyûtî** ö. 911/1505: **el-Eşbâh ve'n-nezâir**, **el-İtkân**.

> **Dikkat!** Nevevî'nin künyesi Ebû Zekeriyyâdır (Yahyâ b. Şeref).

> **İpucu** Bu soru İhtisas 2018'de (49. soru) sorulmuştur.

16 Aşağıdaki eser–müellif eşleştirmelerinden hangisi hatalıdır?

A) Şerhu Muhtasari't-Tahâvî – Cessâs
B) el-Kâfî şerhu'l-Vâfî – Hâfızüddin en-Nesefî
C) Şerhu'l-Vikâye – Sadrüşşerîa
D) Ravzatü't-tâlibîn – Râfiî

Çözüm **Cevap: D**

Ravzatü't-tâlibîn, **Nevevî**'nin ö. 676/1277 eseridir. Nevevî bu kitapta **Râfiî**'nin ö. 623/1226 Gazzâlî'nin el-Vecîz'ine yazdığı büyük şerh **Fethu'l-azîz**i (el-Azîz) özetlemiştir. Yani Râfiî asıl şerhin sahibidir, Ravza ise onun Nevevî eliyle yapılmış muhtasarıdır.

Müellif	Metin	Kendi eseri üzerindeki çalışması
Hâfızüddin en-Nesefî	el-Vâfî	el-Kâfî ile şerh etti, Kenzü'd-dekâik ile özetledi
Râfiî	el-Muharrer	Nevevî bunu Minhâcü't-tâlibîn ile özetledi
Sadrüşşerîa es-Sânî	el-Vikâye (dedesinin)	en-Nukâye ile özetledi, Şerhu'l-Vikâye ile şerh etti

- A) **Cessâs** ö. 370/981: Tahâvî'nin Hanefî fıkhına dair Muhtasar'ını şerh etmiştir. Doğru eşleşme.

Asıl eser Râfiî'nin, özet Nevevî'nin

Râfiî ö. 623/1226
- **Fethu'l-azîz**: Gazzâlî'nin el-Vecîz'ine şerh
- **el-Muharrer**: metin

↔

Nevevî ö. 676/1277
- **Ravzatü't-tâlibîn**: Fethu'l-azîz'in özeti
- **Minhâcü't-tâlibîn**: el-Muharrer'in özeti

İpucu Bu soru İhtisas 2018'de (50. soru) sorulmuştur.

17 Hanefî fakihleri "mütûn-i erbaa" adıyla anılan dört metni güvenilir kaynak saymıştır. Aşağıdakilerden hangisi bu dört metin arasında yer almaz?

A) el-Muhtâr – Mevsılî
B) el-Vikâye – Burhânüşşerîa
C) el-Hidâye – Merğînânî
D) Kenzü'd-dekâik – Nesefî

Çözüm **Cevap: C**

Mütûn-i erbaa: **el-Muhtâr** (Mevsılî), **Mecmau'l-bahreyn** (İbnü's-Sââtî), **Kenzü'd-dekâik** (Nesefî) ve **el-Vikâye** (Burhânüşşerîa). **el-Hidâye** bu dörtlüye girmez; çünkü kendisi bir metin değil şerhtir: Merğînânî'nin kendi Bidâyetü'l-mübtedî'sini açıklar. Metinler kısa ve ezberlenecek yapıdadır; şerhler ise onları delilleriyle genişletir.

Metin mi, şerh mi?

Metin (mütûn)
- el-Muhtâr
- Kenzü'd-dekâik
- el-Vikâye
- Bidâyetü'l-mübtedî

↔

Şerh
- el-İhtiyâr (el-Muhtâr'ın)
- Tebyînü'l-hakâik (Kenz'in)
- Şerhu'l-Vikâye
- el-Hidâye (Bidâye'nin)

Biliyor muydun? DİA'ya göre el-Vikâye, Tâcüşşerîa Ömer'in oğlu Mes'ûd ile Burhânüşşerîa Mahmûd'un kızının evliliğinden doğan **Sadrüşşerîa es-Sânî** için yazıldı. Yani Sadrüşşerîa hem baba hem anne tarafından bu iki kardeşin torunudur; eserin bazı kaynaklarda Tâcüşşerîa'ya nisbet edilmesi de bu karışıklıktan doğar.

İpucu Bu soru İhtisas 2019'da (51. soru) sorulmuştur; o sınavda B seçeneği "Tâcüşşerîa, el-Vikâye" şeklindeydi. Burada müellif, DİA'daki yaygın nisbete göre Burhânüşşerîa olarak yazıldı.

18 Aşağıdakilerden hangisi Merğînânî'nin el-Hidâye'sine yazılmış şerhlerden biri değildir?

A) Fethu'l-kadîr – İbnü'l-Hümâm
B) el-İhtiyâr – Mevsılî
C) el-İnâye – Bâbertî
D) el-Binâye – Aynî

Çözüm **Cevap: B**

el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr, **Mevsılî**'nin ö. 683/1284 kendi metni el-Muhtâr üzerine yazdığı şerhtir; adındaki "ta'lîl" kelimesi, metindeki hükümlerin gerekçelerini açıkladığını gösterir. Hidâye ile bir bağı yoktur.

Hidâye şerhi	Şârih	Vefat
el-İnâye	Ekmeleddin el-Bâbertî	786/1384
el-Binâye	Bedreddin el-Aynî	855/1451
Fethu'l-kadîr	Kemâleddin İbnü'l-Hümâm	861/1457

Kendi metnini kendisi şerh edenler

- **Mevsılî** — el-Muhtâr → el-İhtiyâr
- **Merğînânî** — Bidâyetü'l-mübtedî → el-Hidâye
- **Hâfızüddin en-Nesefî** — el-Vâfî → el-Kâfî

Biliyor muydun? İbnü'l-Hümâm Fethu'l-kadîr'i tamamlayamadı; eseri **Kadızâde Ahmed Şemseddin** ö. 988/1580 **Netâicü'l-efkâr** adlı tekmilesiyle bitirdi. Matbu nüshalarda ikisi birlikte basılır.

İpucu Bu soru İhtisas 2020'de (41. soru) sorulmuştur. Aynı konu İhtisas 2011'de (64. soru) Nasbü'r-râye çeldiricisiyle gelmişti (bk. 5. soru).

35 soru · çözümlü

Hadis

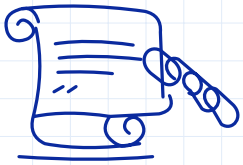

19 Hadis usûlü literatüründe mütekaddimûn dönemine ait olan eser aşağıdakilerden hangisidir?

A) Kavâidü't-tahdîs
B) el-Kifâye fî ilmi'r-rivâye
C) Tevcîhü'n-nazar
D) et-Takrîb

Çözüm **Cevap: B**

Hadis usûlü tarihinde İbnü's-Salâh'ın ö. 643/1245 **Ulûmü'l-hadîs**i (Mukaddime) bir dönüm noktasıdır: ondan öncekiler mütekaddimûn, sonrakiler müteahhirûn sayılır. **Hatîb el-Bağdâdî**'nin ö. 463/1071 **el-Kifâye fî ilmi'r-rivâye**si mütekaddimûn döneminin en kapsamlı usûl kitabıdır.

Hadis usûlü eserlerinin sırası

- 360/971 — **Râmhürmüzî** — *el-Muhaddisü'l-fâsıl*
- 405/1014 — **Hâkim en-Nîsâbûrî** — *Ma'rifetü ulûmi'l-hadîs*
- 463/1071 — **Hatîb el-Bağdâdî** — *el-Kifâye*
- 643/1245 — **İbnü's-Salâh** — *Ulûmü'l-hadîs* → dönüm noktası
- 676/1277 — **Nevevî** — *et-Takrîb ve't-teysîr*
- 852/1449 — **İbn Hacer** — *Nuhbetü'l-fiker*
- 1914 — **Cemâleddin el-Kâsımî** — *Kavâidü't-tahdîs*
- 1920 — **Tâhir el-Cezâirî** — *Tevcîhü'n-nazar*

- A) **Kavâidü't-tahdîs**: Dımaşklı **Cemâleddin el-Kâsımî** (1866-1914).
- C) **Tevcîhü'n-nazar ilâ usûli'l-eser**: **Tâhir el-Cezâirî** (1852-1920).
- D) **et-Takrîb ve't-teysîr**: **Nevevî**; İbnü's-Salâh'ın Mukaddime'sini özetler, müteahhirûndandır.

İpucu Bu soru İhtisas 2009'da (16. soru) sorulmuştur. İhtisas 2026'da (56. soru) ilk usûl kitabı el-Muhaddisü'l-fâsıl, 2019'da (76. soru) ise İbnü's-Salâh'ı esas alan Nuhbetü'l-fiker soruldu.

20 Hadisleri ilk kez resmî olarak derleyip tedvin eden tâbiî âlim aşağıdakilerden hangisidir?

A) Süfyân es-Sevrî
B) Şu'be b. Haccâc
C) İbn Şihâb ez-Zührî
D) Alkame b. Kays en-Nehaî

Tedvin emri

Çözüm **Cevap: C**

Tedvin, dağınık yazılı malzemenin (sahîfelerin) ve ezberlerin bir araya toplanıp kitap hâline getirilmesidir. Emevî halifesi **Ömer b. Abdülazîz** ö. 101/720, hadislerin kaybolmasından endişe ederek bu işi resmen başlatmış; emrini en kapsamlı biçimde yerine getiren **İbn Şihâb ez-Zührî** ö. 124/742 olmuştur. Bu yüzden Zührî "hadisi ilk tedvin eden" kabul edilir.

Seçeneklerdeki isimler kronolojik sırayla

- 62/682 — **Alkame b. Kays** — İbn Mes'ûd'un talebesi, Kûfe
- 101/720 — **Ömer b. Abdülazîz** — tedvin emri
- 124/742 — **Zührî** — ilk resmî tedvin
- 160/776 — **Şu'be b. Haccâc** — Basra, ricâl tenkidi
- 161/778 — **Süfyân es-Sevrî** — Kûfe, kendi mezhebinin imamı

- A) **Süfyân es-Sevrî**: tasnif döneminin muhaddis ve fakihi.
- B) **Şu'be b. Haccâc**: zayıf ve metrûk râvileri değerlendirmesiyle Irak'ta ricâl tenkidine yön vermiş, "emîrü'l-mü'minîn fi'l-hadîs" diye anılmıştır.
- D) **Alkame b. Kays**: Kûfe fıkıh ve tefsir mektebinin önde gelen temsilcisi.

İpucu Bu soru İhtisas 2009'da (22. soru) sorulmuştur. Zührî'nin isnadla ilgili sözü de İhtisas 2019'da (81. soru) "isnadın önemi" konusunda karşımıza çıktı.

21 "Kütüb-i tis'a" adı verilen dokuz hadis kitabı arasında bulunmayan eser aşağıdakilerden hangisidir?

A) Sünen-i Tirmizî
B) Sünen-i Dârekutnî
C) el-Muvatta
D) Sünen-i Dârimî

Çözüm **Cevap: B**

Kütüb-i tis'a, kütüb-i sitteye üç eser eklenerek oluşan dokuzlu gruptur: İmam Mâlik'in **el-Muvatta**'ı, Ahmed b. Hanbel'in **el-Müsned**i ve Dârimî'nin **es-Süneni**. **Dârekutnî**'nin ö. 385/995 **es-Süneni** bu grupta yoktur; DİA'ya göre özellikle illetli hadisleri içeren bir ahkâm derlemesidir.

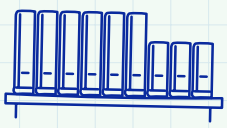

Kütüb-i tis'a rafı

Grup	Eser	Müellif (vefat)
Sahîhayn	**Sahîh-i Buhârî** **Sahîh-i Müslim**	**Buhârî** 256/870 **Müslim** 261/875
Sünen-i erbaa	**Ebû Dâvûd, Tirmizî** **Nesâî, İbn Mâce**	275/889, 279/892 303/915, 273/887
Tis'a'yı tamamlayanlar	**el-Muvatta** **el-Müsned** **es-Sünen**	**Mâlik** 179/795 **Ahmed b. Hanbel** 241/855 **Dârimî** 255/869

İpucu Bu soru İhtisas 2009'da (4. soru), aynı bilginin müellif versiyonu ise İhtisas 2012'de (7. soru) sorulmuştur (bk. 29. soru).

22 Şerhu Meâni'l-âsâr, Şerhu Müşkili'l-âsâr, Ahkâmü'l-Kur'ân ve İhtilâfü'l-ulemâ adlı eserlerin müellifi aşağıdakilerden hangisidir?

A) Tabersî B) Makrîzî C) Zürkânî
D) Tahâvî

Çözüm Cevap: D

Mısırlı Hanefî fakih ve muhaddis **Ebû Ca'fer et-Tahâvî** ö. 321/933, hadis ile fıkhı birlikte işleyen eserleriyle tanınır. Şerhu Meâni'l-âsâr'da birbirine zıt görünen ahkâm hadislerini uzlaştırır; Şerhu Müşkili'l-âsâr'da anlaşılması güç rivayetleri açıklar. İhtilâfü'l-ulemâ'nın aslı kayıptır; Cessâs'ın yaptığı özet sayesinde bilinir.

Tahâvî'nin eserleri

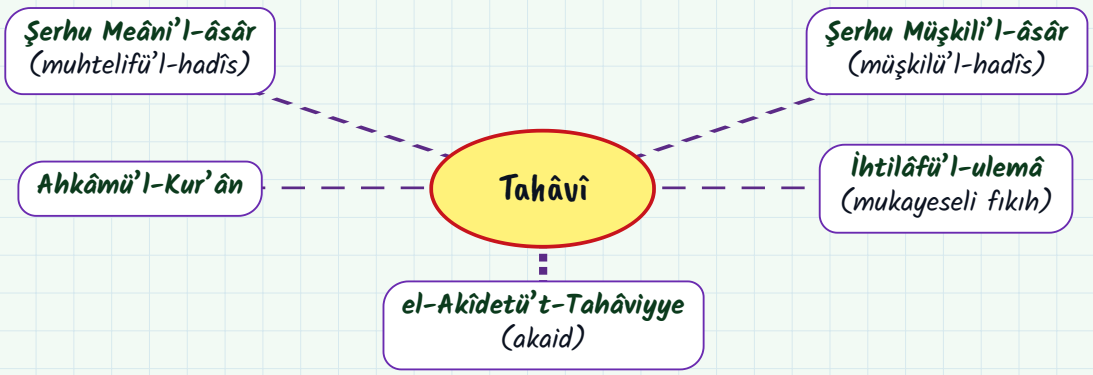

- A) **Tabersî** ö. 548/1154: İmâmiyye Şîası müfessiri; **Mecmau'l-beyân**.
- B) **Makrîzî** ö. 845/1442: Mısırlı tarihçi; **el-Hıtat**.
- C) "Zürkânî" iki ayrı âlimdir: **Muhammed b. Abdülbâkî ez-Zürkânî** ö. 1122/1710 Muvatta şerhinin, **Muhammed Abdülazîm ez-Zürkânî** ö. 1367/1948 Kur'an ilimlerine dair **Menâhilü'l-irfân**ın sahibidir.

Tahâvî

İpucu Bu soru İhtisas 2016'da (78. soru) sorulmuştur. İhtisas 2021'de (77. soru) Şerhu Meâni'l-âsâr, muhtelifü'l-hadîs türünün örneği olarak geldi.

23 Nevevî'nin iman, ibadet ve ahlâk konularındaki hadisleri bablar hâlinde derlediği eser aşağıdakilerden hangisidir?

A) et-Tergîb ve't-terhîb
B) Câmiu'l-usûl
C) Riyâzü's-sâlihîn
D) Dürretü'l-vâizîn

Çözüm **Cevap: C**

Riyâzü's-sâlihîn, **Nevevî**'nin ö. 676/1277 bir müslümanın günlük hayatında ihtiyaç duyacağı âyet ve hadisleri derlediği eserdir. Her bab ilgili âyetlerle açılır, ardından hadisler gelir; bu yüzden vaaz ve irşat çalışmalarında en çok başvurulan kitaplardandır. Nevevî'nin **el-Ezkâr** ve **el-Erbaûn** (Kırk Hadis) eserleri de bu türdendir.

Aynı adlı iki "Câmiu'l-usûl"

Hadis derlemesi	↔	Tasavvuf eseri
Câmiu'l-usûl li-ehâdîsi'r-Resûl		**Câmiu'l-usûl**
Mecdüddin İbnü'l-Esîr ö. 606/1210		**Ahmed Ziyâeddin Gümüşhânevî** (1813-1894)
Kütüb-i sitte hadislerini bir araya toplar		Tarikatların usul ve âdâbı, tasavvuf terimleri

- A) **et-Tergîb ve't-terhîb**: **Münzirî** ö. 656/1258; teşvik ve sakındırma hadisleri.
- D) **Dürretü'l-vâizîn**: DİA'da Dürretü'n-nâsihîn adıyla geçen, **Hopalı Osman Efendi**'nin ö. 1241/1825 çok okunan vaaz kitabı.

İpucu Bu soru İhtisas 2010'da (73. soru) sorulmuştur. İhtisas 2024'te (58. soru) "Nevevî'nin eseri olmayan" olarak Mişkâtü'l-Mesâbîh; 2018'de (35. soru) derleme türü örneği olarak İbnü'l-Esîr'in Câmiu'l-usûl'ü soruldu.

24 Aşağıdaki eserlerden hangisi musannef usulüyle derlenmiştir?

A) el-Muvatta
B) Sahîh-i Müslim
C) Fethu'l-bârî
D) Umdetü'l-kârî

Tasnif türleri

Çözüm **Cevap: A**

Musannef, rivayetleri fıkıh konularına göre sıralayan ve Hz. Peygamber'in sözlerinin (merfû) yanında sahâbe ve tâbiîn sözlerine (mevkûf ve maktû) de yer veren kitap türüdür. DİA, adında "musannef" kelimesi geçmese de **İmam Mâlik**'in ö. 179/795 **el-Muvatta**'nın bu tanıma uyduğunu belirtir. Türün adını taşıyan eserler **Abdürrezzâk es-San'ânî** ö. 211/826-27 ve **İbn Ebû Şeybe** ö. 235/849 **el-Musannef**leridir.

Tür	Düzeni ve içeriği	Örnek
Musannef	Fıkıh babları; merfû + mevkûf + maktû	el-Muvatta, İbn Ebû Şeybe
Sünen	Fıkıh babları; ağırlıkla merfû ahkâm hadisleri	Ebû Dâvûd, Nesâî
Câmi'	Akaid, ahkâm, ahlâk, tefsir… her konu	Buhârî, Müslim, Tirmizî

Tür	Düzeni ve içeriği	Örnek
Müsned	Sahâbî râvilere göre	Ahmed b. Hanbel

- B) **Sahîh-i Müslim**: bir *câmi'* dir.
- C) **Fethu'l-bârî (İbn Hacer el-Askalânî)** ve D) **Umdetü'l-kârî (Aynî)**: Buhârî şerhleridir.

İpucu Bu soru İhtisas 2010'da (77. soru) sorulmuştur. Tür tanımları da sık gelir: musannef 2016'da (48. soru), sünen 2009'da (8. soru) ve 2012'de (2. soru).

25 Aşağıdakilerden hangisi kütüb-i sitteden birine yazılmış bir şerh değildir?

A) Avnü'l-ma'bûd B) Tuhfetü'l-ahvezî **C) Sübülü's-selâm**
D) İkmâlü'l-Mu'lim

Çözüm **Cevap: C**

Sübülü's-selâm, Yemenli âlim **Emîr es-San'ânî**'nin ö. 1182/1768 İbn Hacer'in ahkâm hadisleri derlemesi **Bülûğu'l-merâm** üzerine yazdığı şerhtir. Bülûğu'l-merâm kütüb-i sitteden biri olmadığı için bu eser de onların şerhi sayılmaz.

Kitap	Başlıca şerhleri
Buhârî	Hattâbî A'lâmü's-sünen; Kirmânî el-Kevâkibü'd-derârî; İbn Hacer Fethu'l-bârî; Aynî Umdetü'l-kârî; Kastallânî İrşâdü's-sârî
Müslim	Mâzerî ö. 536/1141 el-Mu'lim → Kâdî İyâz ö. 544/1149 İkmâlü'l-Mu'lim; Nevevî el-Minhâc
Ebû Dâvûd	Hattâbî Meâlimü's-sünen; Azîmâbâdî (1857-1911) Avnü'l-ma'bûd; Sehârenpûrî Bezlü'l-mechûd
Tirmizî	Mübârekpûrî (1865-1935) Tuhfetü'l-ahvezî
Nesâî	Süyûtî Zehrü'r-rubâ

Müslim şerhlerinde "ikmâl" zinciri

Sahîh-i Müslim → el-Mu'lim (Mâzerî) → İkmâlü'l-Mu'lim (Kâdî İyâz, zeyl) → İkmâlü İkmâli'l-Mu'lim (Übbî)

İkmâlü'l-Mu'lim, Mâzerî'nin Müslim'e yazdığı ilk şerh el-Mu'lim'i tamamlamak için yazılmış bir zeyildir.

İpucu Bu soru İhtisas 2011'de (65. soru) sorulmuştu; o sınavdaki C seçeneği "el-Hallü'l-müdelleh" idi ve bu adla bir eser doğrulanamadığı için burada Sübülü's-selâm konuldu. Ebû Dâvûd şerhleri İhtisas 2023'te (65. soru) ayrıca soruldu.

26 Asr-ı saadette kaleme alınan hadis sahîfelerinin en tanınmışı olan ve "es-Sahîfetü's-sâdıka" adıyla bilinen mecmua kime aittir?

A) Sa'd b. Ubâde
B) Hemmâm b. Münebbih
C) Semüre b. Cündeb
D) Abdullah b. Amr b. Âs

Huzurda yazılan sahîfe

Çözüm **Cevap: D**

Abdullah b. Amr b. Âs ö. 65/684-85, Hz. Peygamber'den duyduklarını onun huzurunda yazmasına izin verilen sahâbîdir. Topladığı hadislere **es-Sahîfetü's-sâdıka** adını vermiş, sahîfeyi bir sandıkta özenle saklamıştır. Müstakil olarak günümüze ulaşmayan eserdeki hadis sayısının 1000 civarında olduğuna dair rivayetler vardır; torununun oğlu **Amr b. Şuayb** yoluyla nakledilen rivayetlerin önemli kısmı Ahmed b. Hanbel'in el-Müsned'inde yer alır.

İki meşhur sahîfe

es-Sahîfetü's-sâdıka
- Sahibi: Abdullah b. Amr (sahâbî)
- Asr-ı saadette yazıldı
- 1000 civarı hadis rivayeti
- Müstakil nüshası ulaşmadı

↔

es-Sahîfetü's-sahîha
- Sahibi: Hemmâm b. Münebbih (tâbiî, ö. 132/750)
- Ebû Hüreyre'den yazıldı
- 136-139 hadis
- Nüshası ulaştı; Hamîdullah neşretti

- Câbir b. Abdullah'ın ö. 78/697 hacca dair rivayetlerini içeren **Kitâbü'l-Mensek** adlı bir sahîfesinden de söz edilir.
- **Semüre b. Cündeb**'in oğullarına bıraktığı uzunca bir sahîfeden (risâle) de söz edilir; ancak "sâdıka" adı yalnızca Abdullah b. Amr'ın sahîfesine verilmiştir.

İpucu Bu soru İhtisas 2011'de (68. soru) sorulmuştur. Hemmâm'ın sahîfesinin neşri de 2013'te (7. soru) soruldu (bk. 34. soru).

27 Buhârî'nin el-Câmiu's-sahîh'ine yazılmış şerhlerden biri olmayan eser aşağıdakilerden hangisidir?

A) A'lâmü's-sünen
B) Umdetü'l-kârî
C) el-Edebü'l-müfred
D) İrşâdü's-sârî

Çözüm **Cevap: C**

el-Edebü'l-müfred, şerh değil, bizzat **Buhârî**'nin ö. 256/870 ahlâk ve âdâba dair hadisleri topladığı müstakil eseridir. DİA'ya göre Buhârî, Sahîh'indeki "Kitâbü'l-Edeb"de 128 babda 249 hadise yer verirken bu ayrı (müfred) kitapta 644 bab altında 1329 (veya 1322) ahlâk hadisini bir araya getirmiştir.

Buhârî'nin âdâb hadisleri

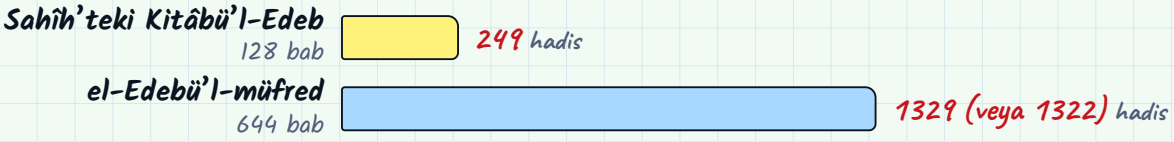

Buhârî şerhleri (vefat, hicrî)

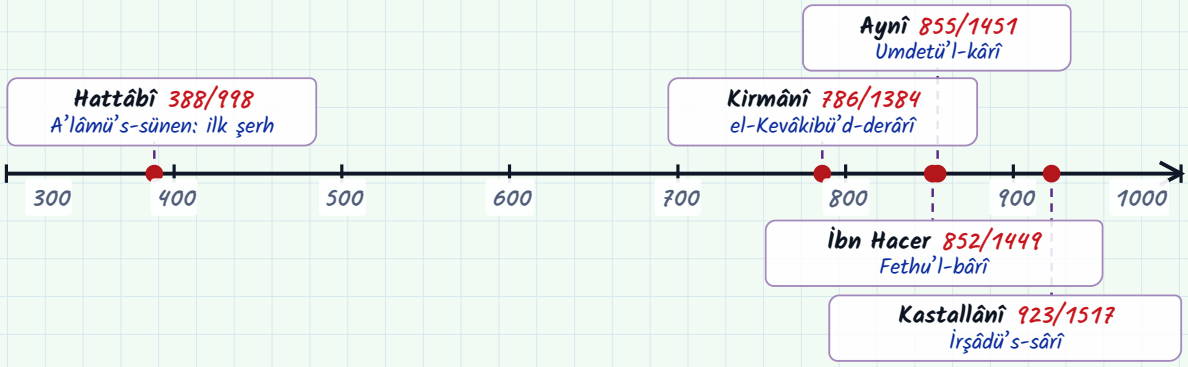

Dikkat! Hattâbî'nin iki şerhi karıştırılır: Buhârî şerhi **A'lâmü's-sünen** (A'lâmü'l-hadîs), Ebû Dâvûd şerhi **Meâlimü's-sünen**.

İpucu Bu soru İhtisas 2011'de (73. soru) sorulmuştur. el-Edebü'l-müfred, 2017'de (56. soru) ricâl sorusunda da çeldirici olarak kullanıldı.

28 İbn Hacer el-Askalânî'nin Bülûğu'l-merâm adlı eseri esas olarak hangi konudaki hadisleri toplar?

A) Siyer B) Ahkâm C) Fiten
D) Melâhim

Çözüm **Cevap: B**

İbn Hacer el-Askalânî'nin ö. 852/1449 **Bülûğu'l-merâm min edilleti'l-ahkâm**ı, adından da anlaşılacağı gibi fıkhî hükümlere delil olan ahkâm hadislerini fıkıh bablarına göre derler. Kısa ve ezberlenebilir yapısı sayesinde çok okunmuş; en meşhur şerhi **Emîr es-San'ânî**'nin **Sübülü's-selâm**ıdır.

Ahkâm hadisi derlemeleri (zaman sırası) ve bir şerh

Umdetü'l-ahkâm (Cemmâîlî, ö. 600/1203) → **Bülûğu'l-merâm (İbn Hacer)** → **Sübülü's-selâm (San'ânî, şerh)**

Umdetü'l-ahkâm yalnızca Sahîhayn'ın ittifakla rivayet ettiği ahkâm hadislerini alır.

Çeldiricilerdeki terimler

Siyer
Hz. Peygamber'in hayatı ve gazveleri

Fiten
Ümmetin karşılaşacağı büyük karışıklıklar

Melâhim
Ahir zamanın büyük savaşları

Bilgi Fiten ve melâhim bablarına daha çok câmi' türü eserlerde rastlanır.

İpucu Bu soru İhtisas 2011'de (74. soru) sorulmuştur. İhtisas 2019'da (77. soru) Bülûğu'l-merâm, tercüme faaliyetleriyle ilgili bir soruda çeldirici oldu.

29 Aşağıdaki müelliflerden hangisinin kütüb-i tis'a içinde yer alan bir eseri yoktur?

A) İmam Mâlik **B)** Dârekutnî **C)** Ahmed b. Hanbel
D) Dârimî

Çözüm **Cevap: B**

Kütüb-i tis'a, kütüb-i sittenin altı müellifine üç isim ekler: **İmam Mâlik** ö. 179/795 **el-Muvatta**, **Ahmed b. Hanbel** ö. 241/855 **el-Müsned**, **Dârimî** ö. 255/869 **es-Sünen**. **Dârekutnî** ö. 385/995 büyük bir hadis hâfızı ve kıraat âlimidir, fakat bu dokuzlu listede eseri yoktur.

Dârekutnî'nin tanınan eserleri

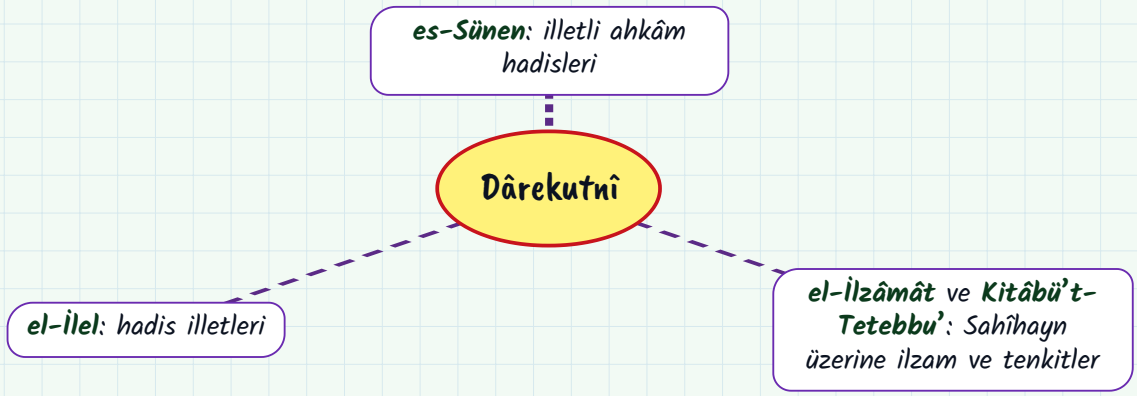

Hatırla! Tis'a'nın "+3"ü üç farklı türdendir: bir musannef (Muvatta), bir müsned (Ahmed) ve bir sünen (Dârimî).

İpucu Bu soru İhtisas 2012'de (7. soru) sorulmuştur; eser versiyonu 2009'da (4. soru) gelmişti (bk. 21. soru).

30 "Sünen-i erbaa" olarak anılan dört eser arasında yer almayan kitap aşağıdakilerden hangisidir?

A) Sünen-i Tirmizî **B)** Sünen-i İbn Mâce **C)** Sünen-i Nesâî
D) Sünen-i Dârimî

Çözüm **Cevap: D**

Sünen-i erbaa, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce'nin sünenleridir; Buhârî ve Müslim'in Sahîh'leriyle birlikte kütüb-i sitteyi oluşturur. **Dârimî**'nin **es-Sünen**i (el-Müsned adıyla da anılır) kütüb-i tis'aya girer ama sünen-i erbaada yer almaz.

İç içe geçen gruplar

Sahîhayn
2 kitap: Buhârî, Müslim

Kütüb-i sitte
6 kitap: Sahîhayn + sünen-i erbaa (4)

Kütüb-i tis'a
9 kitap: + Muvatta, Müsned, Dârimî

Her kat bir öncekini içine alır.

Dikkat! Altıncı kitap konusunda farklı tertipler vardır: **İbnü'l-Kayserânî** ö. 507/1113 İbn Mâce'yi ekleyerek bugünkü kütüb-i sitte tabirini oluşturmuş; Endülüslü Rezîn ö. 535/1140 ise yerine Muvatta'ı koymuş, Mecdüddin İbnü'l-Esîr de bu tertibi benimsemiştir. Dârimî'yi altıncı sayanlar da olmuştur. Ancak "sünen-i erbaa" terimi değişmez.

İpucu Bu soru İhtisas 2012'de (10. soru) sorulmuştur.

31 Aşağıdakilerden hangisi yalnızca sahâbîleri tanıtmak amacıyla yazılmış ricâl eserlerinden biri değildir?

A) Ta'cîlü'l-menfaa – İbn Hacer
B) Üsdü'l-gâbe – İbnü'l-Esîr
C) Kitâbü'l-Ma'rife – Abdân el-Mervezî
D) el-İstîâb – İbn Abdülber

Çözüm **Cevap: A**

Ta'cîlü'l-menfaa bi-zevâidi ricâli'l-eimmeti'l-erbaa, İbn Hacer el-Askalânînin ö. 852/1449 dört mezhep imamının hadis kitaplarında geçip kütüb-i sitte râvileri arasında bulunmayan kişileri tanıttığı eserdir. Yani bir zevâid ricâli kitabıdır; sahâbe ile sınırlı değildir. İbn Hacer'in sahâbeye dair eseri ise **el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe**dir.

Sahâbe biyografisi eserleri (vefat, hicrî)

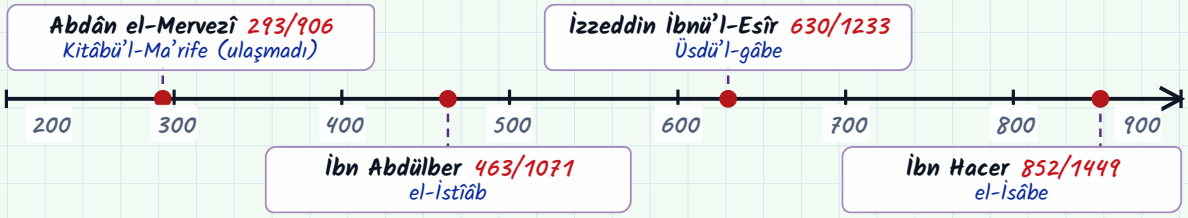

Biliyor muydun? Abdân'ın yüz cüzlük Kitâbü'l-Ma'rife'si kaybolmuştur; ama İbn Hacer el-İsâbe'de ona sık sık atıf yaptığı için içeriğinin bir kısmını bugün bu yolla biliyoruz.

İki İbnü'l-Esîr'i ayırın (kardeşler)

İzzeddin ö. 630/1233	↔	Mecdüddin ö. 606/1210
○ **Üsdü'l-gâbe** (sahâbe)		○ **Câmiu'l-usûl**
○ **el-Kâmil** (tarih)		○ **en-Nihâye**

İpucu Bu soru İhtisas 2012'de (11. soru) sorulmuştur. İhtisas 2020'de (73. soru) el-İsâbe ile Üsdü'l-gâbe, tahrîc aşamalarıyla ilgili bir soruda geçti.

32 Halk arasında hadis diye yaygınlaşmış bir sözün gerçekten hadis olup olmadığını araştıran kişinin öncelikle başvurması gereken eser aşağıdakilerden hangisidir?

A) Keşfü'l-hafâ – Aclûnî
B) Tenzîhü'ş-şerîa – İbn Arrâk
C) el-Leâli'l-masnûa fi'l-ehâdîsi'l-mevzûa – Süyûtî
D) Mesâbîhu's-sünne – Begavî

Çözüm **Cevap: A**

Şamlı muhaddis **Aclûnî**'nin ö. 1162/1749 **Keşfü'l-hafâ ve müzîlü'l-ilbâs**ı, halk arasında hadis diye dolaşan sözleri alfabetik sırayla ele alır ve her birinin aslı olup olmadığını gösterir. Bu türün öncü eseri **Sehâvî**'nin ö. 902/1497 **el-Makâsıdü'l-hasene**sidir. Soru "yaygın söz" dediği için ilk adres bu türdür; mevzû kitapları ise yalnız uydurma olduğu tespit edilenleri toplar.

İki ayrı araştırma alanı

Dillerde meşhur sözler	↔	Uydurma (mevzû) hadisler
○ **el-Makâsıdü'l-hasene**: Sehâvî		○ **el-Mevzûât**: İbnü'l-Cevzî ö. 597/1201
○ **Keşfü'l-hafâ**: Aclûnî		○ **el-Leâli'l-masnûa**: Süyûtî, el-Mevzûât'ı eleştirir
○ Sahih, zayıf ve asılsız olanları birlikte değerlendirir		○ **Tenzîhü'ş-şerîa**: İbn Arrâk ö. 963/1556, Süyûtî'nin üç eserinin muhtasarı

○ D) **Mesâbîhu's-sünne**: **Ferrâ el-Begavî** ö. 516/1122; güvenilir kaynaklardan senedleri çıkarılarak derlenmiş hadisler. **Hatîb et-Tebrîzî** ö. 741/1340 bu eseri **Mişkâtü'l-Mesâbîh** ile tamamlamıştır.

İpucu Bu soru İhtisas 2013'te (2. soru) sorulmuştur.

33 Aşağıdaki hadis usûlü eserlerinden hangisi mütekaddimûn döneminde yazılmıştır?

A) Elfiyyetü'l-hadîs – Zeynüddin el-Irâkî
B) Ulûmü'l-hadîs – İbnü's-Salâh
C) Nuhbetü'l-fiker – İbn Hacer
D) Ma'rifetü ulûmi'l-hadîs – Hâkim en-Nîsâbûrî

Çözüm **Cevap: D**

Hâkim en-Nîsâbûrî'nin ö. 405/1014 **Ma'rifetü ulûmi'l-hadîsi**, **Râmhürmüzî**'nin ö. 360/971 ilk usûl kitabı **el-Muhaddisü'l-fâsıl**dan sonra yazılan ikinci büyük eserdir; İbnü's-Salâh'tan önceki mütekaddimûn döneminin temel kaynaklarındandır. Diğer üç seçenek İbnü's-Salâh ve sonrasına aittir.

Usûl literatürünün iki dönemi

Mütekaddimûn
- Râmhürmüzî: **el-Muhaddisü'l-fâsıl**
- Hâkim: **Ma'rifetü ulûmi'l-hadîs**
- Hatîb el-Bağdâdî: **el-Kifâye**

↔

Müteahhirûn
- İbnü's-Salâh ö. 643/1245: **Ulûmü'l-hadîs** (Mukaddime)
- Irâkî ö. 806/1404: **Elfiyye**, Mukaddime'nin manzum hâli
- İbn Hacer ö. 852/1449: **Nuhbetü'l-fiker** ve kendi şerhi **Nüzhetü'n-nazar**

⚠ **Dikkat!** İhtisas 2013'teki asıl soruda A seçeneği Kâdî İyâz'ın ö. 544/1149 **el-İlmâ**'sıydı. Kâdî İyâz İbnü's-Salâh'tan önce yaşadığı için bazı kitaplar onu mütekaddimûndan sayar; bu yüzden iki doğru cevap riskini önlemek amacıyla seçenek Irâkî'nin Elfiyye'siyle değiştirildi.

İpucu Bu soru İhtisas 2013'te (5. soru) sorulmuştur. İhtisas 2019'da (76. soru) "İbnü's-Salâh'ın Mukaddime'sini esas alan eser" olarak Nuhbetü'l-fiker soruldu.

34 İlk hadis sahîfelerinden Hemmâm b. Münebbih'in sahîfesinin Berlin ve Şam kütüphanelerindeki iki yazma nüshasını bulup kapsamlı bir girişle yayımlayan, yakın dönemin tanınmış Hint asıllı âlimi aşağıdakilerden hangisidir?

A) Fazlurrahman
B) Muhammed Hamîdullah
C) Ebü'l-Hasan en-Nedvî
D) Şah Veliyyullah ed-Dihlevî

Çözüm **Cevap: B**

Haydarâbâdlı âlim **Muhammed Hamîdullah** (1908-2002), Hemmâm b. Münebbih'in Ebû Hüreyre'den yazdığı **es-Sahîfetü's-sahîha**yı neşrederek hadislerin çok erken bir dönemde yazıya geçirildiğini somut bir belgeyle ortaya koymuştur. DİA, Hemmâm'ın sahîfesini "ilk yazılı hadis metinlerinden" biri olarak tanıtır; neşri bu yüzden hadis tarihi açısından önemlidir.

132/750	136-139	1966-1967
Hemmâm'ın vefatı	Sahîfedeki hadis sayısı	Üç ayrı Türkçe çeviri

Neşir

- A) **Fazlurrahman** (1919-1988): Pakistanlı ilim ve fikir adamı, modernist yorumlarıyla tanınır.
- C) **Ebü'l-Hasan Ali en-Nedvî** (1914-1999): Hintli âlim, İslâm davetçisi ve edip.
- D) **Şah Veliyyullah ed-Dihlevî** ö. 1176/1762: Hint ıslahatçısı; **Huccetullâhi'l-bâliğa**.

Biliyor muydun? Sahîfe Türkçeye 1966-1967'de üç kez çevrildi: Mehmed Ragıp İmamoğlu (Ankara 1966), Talat Koçyiğit (Ankara 1967) ve Kemal Kuşçu (İstanbul 1967).

İpucu Bu soru İhtisas 2013'te (7. soru) sorulmuştur. Benzer biyografi kalıbıyla İhtisas 2020'de (75. soru) Mustafa el-A'zamî soruldu.

35 Hadis kaynaklarından kolay yararlanmayı sağlayan yollardan biri alfabetik düzendir. Bu düzende kullanılan rumuz ve kısaltmalar sayesinde bir hadisin hangi kaynaklarda geçtiği ve sıhhat durumu kolayca öğrenilebilir. Aşağıdaki eserlerden hangisi bu düzene göre hazırlanmıştır?

A) et-Tergîb ve't-terhîb – Münzirî
B) Riyâzü's-sâlihîn – Nevevî
C) el-Müstedrek – Hâkim
D) el-Câmiu's-sagîr – Süyûtî

Çözüm **Cevap: D**

Süyûtî'nin ö. 911/1505 **el-Câmiu's-sagîr**i kısa hadisleri ilk kelimelerine göre alfabetik sıralar. Her hadisin sonuna konan rumuzlar, onu hangi muhaddislerin rivayet ettiğini ve sıhhat derecesini gösterir. En meşhur şerhi **Abdürraûf el-Münâvî**'nin ö. 1031/1622 **Feyzü'l-kadîr**idir.

Rumuz

Tertip	Nasıl sıralar?	Örnek
Alfabetik (etrâf, cevâmi')	Hadisin ilk kelimesine göre	el-Câmiu's-sagîr, Keşfü'l-hafâ
Konulara göre (ebvâb)	Bab ve kitap başlıklarına göre	Riyâzü's-sâlihîn, et-Tergîb, el-Müstedrek
Râviye göre (mesânîd)	Sahâbî râvilere göre	Ahmed b. Hanbel el-Müsned

Dikkat! DİA'ya göre yazma nüshalarda rumuzlar zamanla bozulduğu için, Münâvî'nin de uyardığı gibi yalnız rumuzlara güvenmek doğru değildir. Ayrıca aynı adlı iki eseri karıştırmayın: İmam Muhammed'in **el-Câmiu's-sagîr**i bir fıkıh kitabıdır (zâhirü'r-rivâye).

İpucu Bu soru İhtisas 2019'te (78. soru) sorulmuştur. İhtisas 2022'de (50. soru) "el-Câmiu's-sagîr – Ebû Yûsuf" eşleştirmesinin yanlış olduğu soruldu.

36 Aşağıdaki eserlerden hangisi tür bakımından ötekilerden farklıdır?

A) Fethu'l-bârî – İbn Hacer
B) Zehrü'r-rubâ ale'l-Müctebâ – Süyûtî
C) Nuhbetü'l-fiker – İbn Hacer
D) Tenvîrü'l-havâlik – Süyûtî

Çözüm **Cevap: C**

Nuhbetü'l-fiker, **İbn Hacer el-Askalânî**'nin İbnü's-Salâh'ın Mukaddime'sinden hareketle hazırladığı kısa bir hadis usûlü metnidir; kendisi bunu **Nüzhetü'n-nazar** ile şerh etmiştir. Diğer üç eser ise belirli bir hadis kitabını açıklayan şerhlerdir: **Fethu'l-bârî** Buhârî'yi, **Zehrü'r-rubâ** Nesâî'nin **el-Müctebâ**sını, **Tenvîrü'l-havâlik** Muvatta'ı şerh eder.

Süyûtî'nin hadis eserleri: her biri başka türden

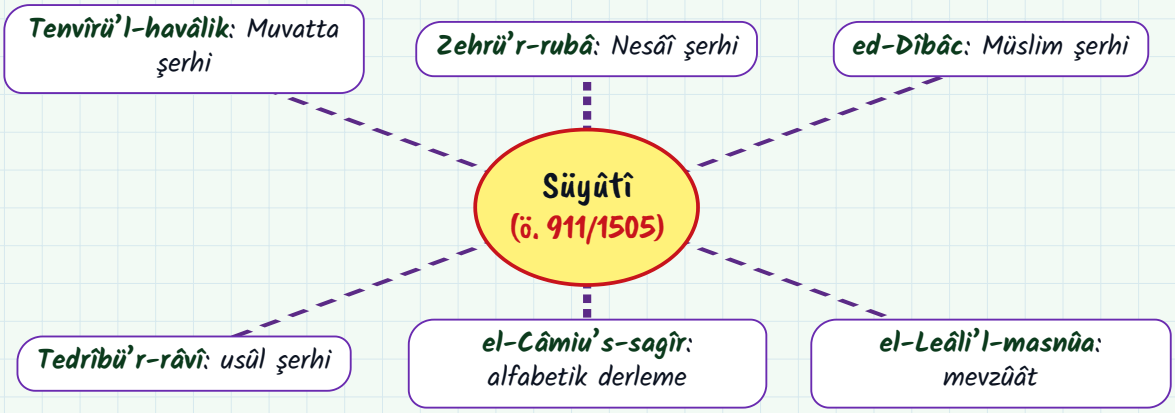

Hatırla! Soru kalıbı: "türü bakımından farklı" → önce her eseri şerh, usûl, ricâl, derleme gibi türlere yerleştirin; tek kalanı işaretleyin.

İpucu Bu soru İhtisas 2019'te (77. soru) sorulmuştur. İhtisas 2024'te (60. soru) Süyûtî, eser listesiyle tanıtılarak soruldu.

37 "Buhârî'nin Kaynakları" adlı doktora çalışmasıyla, Buhârî'nin derlediği hadislerin yaygın kanaatin aksine yalnızca sözlü aktarıma değil, İslâm'ın ilk dönemlerine, hatta milâdî VII. yüzyıla kadar uzanan yazılı kaynaklara dayandığını savunan ilim adamı aşağıdakilerden hangisidir?

A) Fuat Sezgin
B) M. Said Hatiboğlu
C) M. Tayyib Okiç
D) Talat Koçyiğit

Çözüm **Cevap: A**

Fuat Sezgin (1924-2018), doktora tezini **Buhârî'nin Kaynakları Hakkında Araştırmalar** adıyla yayımladı (İstanbul 1956). Bu çalışmada Buhârî'nin sahîfe, cüz ve musannef gibi erken dönemden gelen yazılı metinlerden yararlandığını ileri sürdü. Eser, râvi biyografilerine dair pek çok DİA maddesinde hâlâ kaynak olarak gösterilir.

- B) **M. Said Hatiboğlu**: Ankara İlahiyat Fakültesi'nin hadis hocalarından.
- C) **M. Tayyib Okiç** (1902-1977): Bosna-Hersekli âlim; 1950'den itibaren Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi'nde hadis profesörü oldu.
- D) **Talat Koçyiğit** (1927-2011): hadis alanındaki çalışmalarıyla tanınır; Hemmâm b. Münebbih'in sahîfesini Türkçeye çevirmiştir (Ankara 1967).

Doktora: 1956

Fuat Sezgin (1924-2018)

- Doktora: **Buhârî'nin Kaynakları Hakkında Araştırmalar** (İstanbul 1956)
- Dünya çapındaki asıl eseri: yazma eserleri tanıtan çok ciltlik **Geschichte des arabischen Schrifttums** (GAS)
- Frankfurt'ta Arap-İslâm Bilimler Tarihi Enstitüsü'nü kurdu

İpucu Bu soru İhtisas 2014'te (84. soru) sorulmuştur. Fuat Sezgin, İhtisas 2019'da (96. soru) Halil İnalcık sorusunda çeldirici olarak geçti.

38 Hadis literatüründe, bir kitap başka bir hadis eseriyle karşılaştırılarak birincide bulunup ikincide bulunmayan hadislerin bir araya getirilmesiyle oluşan eserler vardır. Aşağıdakilerden hangisi bu türe örnektir?

A) Mecmau'z-zevâid – Heysemî
B) Mesâbîhu's-sünne – Begavî
C) Fethu'l-bârî – İbn Hacer
D) el-Makâsidü'l-hasene – Sehâvî

Çözüm **Cevap: A**

Tarif edilen tür zevâiddir: bir veya birkaç hadis kitabının, kütüb-i sitte gibi temel kaynaklarda bulunmayan "fazla" rivayetleri toplanır. **Nûreddin el-Heysemî**'nin ö. 807/1405 **Mecmau'z-zevâid**i bu türün en hacimli örneğidir; DİA'ya göre Heysemî daha önce ayrı ayrı hazırladığı beş zevâid kitabını bu eserde birleştirmiştir.

Mecmau'z-zevâid nasıl oluştu?

Ahmed b. Hanbel el-Müsned → **Bezzâr ve Ebû Ya'lâ müsnedleri** → **Taberânî'nin üç Mu'cem'i** → **Mecmau'z-zevâid**

Bu kaynakların kütüb-i sitteye göre fazla hadisleri toplanıp tek eserde birleştirildi.

- B) **Mesâbîhu's-sünne**: senedsiz bir hadis derlemesi.
- C) **Fethu'l-bârî**: Buhârî şerhi.
- D) **el-Makâsidü'l-hasene**: **Sehâvî** ö. 902/1497; dillerde meşhur olan sözler.

İpucu Bu soru İhtisas 2015'te (71. soru) sorulmuştur. İhtisas 2021'de (71. soru) zevâid, ricâl, müstahrec ve şerh türlerinin tanımları birlikte soruldu.

39 Hadis literatüründe, bir muhaddisin sıhhat şartlarını taşıdığı hâlde kitabına almadığı hadisleri bir araya getiren müstakil eserler vardır. Aşağıdakilerden hangisi bu tanıma uyan bir eserdir?

A) Mesâbîhu's-sünne – Begavî
B) el-Câmiu's-sagîr – Süyûtî
C) Mecmau'z-zevâid – Heysemî
D) el-Müstedrek – Hâkim

Çözüm **Cevap: D**

Tarif edilen tür müstedrektir ("eksiği tamamlanan"). **Hâkim en-Nîsâbûrî**'nin ö. 405/1014 **el-Müstedrek ale's-Sahîhayn**i, Buhârî ile Müslim'in ya da ikisinden birinin şartlarına uyduğu hâlde onların almadığı sahih hadisleri toplamayı amaçlar. **Zehebî** eseri **Telhîsü'l-Müstedrek** ile özetlemiş ve Hâkim'in hükümlerini tek tek değerlendirmiştir.

Tür	Ne yapar?	Örnek
Müstedrek	Bir müellifin şartına uyup onun almadığı hadisleri toplar	Hâkim, el-Müstedrek
Müstahrec	Bir kitabın hadislerini müellifin kendi senedleriyle yeniden rivayet eder	Ebû Nuaym, el-Müstahrec alâ Sahîhi Müslim
Zevâid	Bir kitapta olup temel kaynaklarda olmayanları toplar	Heysemî, Mecmau'z-zevâid

Tek cümlede üç tür

Müstedrek – "Almadığını ekle"

Müstahrec – "Aynısını başka senedle ver"

Zevâid – "Fazlasını ayıkla"

İpucu Bu soru İhtisas 2016'da (52. soru) sorulmuştur. Tür adı olarak 2010'da (71. soru), Hâkim'in sözüyle 2021'de (76. soru) geldi; müstahrec ise 2022'de (77. soru) soruldu.

40 Aşağıdakilerden hangisi Buhârî'nin Sahîh'ine şerh olarak yazılmamıştır?

A) Umdetü'l-kârî – Aynî
B) Avnü'l-ma'bûd – Azîmâbâdî
C) İrşâdü's-sârî – Kastallânî
D) el-Kevâkibü'd-derârî – Kirmânî

Çözüm **Cevap: B**

Avnü'l-ma'bûd, Hindistanlı muhaddis **Şemsülhak el-Azîmâbâdî**'nin (1857-1911) Sünen-i Ebû Dâvûd şerhidir. Diğer üç eser Buhârî'nin Sahîh'ine yazılmıştır. Hint alt kıtası XIX-XX. yüzyılda Ebû Dâvûd ve Tirmizî şerhleriyle öne çıkar (Avnü'l-ma'bûd, Bezlü'l-mechûd, Tuhfetü'l-ahvezî).

Şerhleri kitaplarına göre ayırın

Buhârî şerhleri
- Hattâbî: **A'lâmü's-sünen**
- Kirmânî ö. 786/1384: **el-Kevâkibü'd-derârî**
- İbn Hacer: **Fethu'l-bârî**
- Aynî ö. 855/1451: **Umdetü'l-kârî**
- Kastallânî ö. 923/1517: **İrşâdü's-sârî**

↔

Ebû Dâvûd şerhleri
- Hattâbî: **Meâlimü's-sünen**
- Azîmâbâdî: **Avnü'l-ma'bûd**
- Halîl Ahmed Sehârenpûrî ö. 1346/1927: **Bezlü'l-mechûd**

İpucu Bu soru İhtisas 2016'da (53. soru) sorulmuştur. İhtisas 2023'te (65. soru) ise "Ebû Dâvûd şerhi olmayan" eser olarak Fethu'l-mülhim (bir Müslim şerhi) soruldu.

41 1917'de Halep'te doğdu, 1948'de el-Ezher Şerîat Fakültesi'ni bitirdi. Suudi Arabistan'da Riyad'daki Şerîat Fakültesi'nde uzun yıllar hadis, hadis usûlü ve fıkıh usûlü okuttu. Tahkik ve telif türünde pek çok eser bıraktı; tahkikleri arasında Fethu bâbi'l-inâye, el-Ecvibetü'l-fâzıla ve et-Tibyân, telifleri arasında el-İsnâd mine'd-dîn, el-Ulemâü'l-uzzâb, Kıymetü'z-zamân inde'l-ulemâ ve er-Resûlü'l-muallim bulunur. Tanıtılan âlim aşağıdakilerden hangisidir?

A) Nûreddin Itr
B) Muhammed Avvâme
C) Abdülfettâh Ebû Gudde
D) Şuayb el-Arnaût

Tahkik ustası

Çözüm Cevap: C

Abdülfettâh Ebû Gudde (1917-1997), özellikle tahkik çalışmalarıyla öne çıkan Halepli âlimdir. Ali el-Kârî'nin **Fethu bâbi'l-inâye**si ve İbn Hacer'in üzerinde yıllarca çalıştığı **Lisânü'l-Mîzân**ı tahkikleri arasındadır; Leknevî'nin eserleri üzerinde de çalışmıştır. Telif eserlerinden **Kıymetü'z-zamân inde'l-ulemâ**, âlimlerin zamanı nasıl değerlendirdiğini anlatır.

Ebû Gudde'nin hayatı

- 1917 — **Halep'te doğdu**
- 1944-1948 — **el-Ezher Şerîat Fakültesi**
- 1965 — **Suudi Arabistan'a gitti** — Riyad'da İmam Muhammed b. Suûd Üniversitesi
- 1997 — **Riyad'da vefat etti** — 17 Şubat

- A) **Nûreddin Itr**: Halepli muhaddis; **Menhecü'n-nakd fî ulûmi'l-hadîs**.
- B) **Muhammed Avvâme**: Halepli muhaddis, Ebû Gudde'nin talebesi; **Musannefü İbn Ebî Şeybe** tahkikiyle tanınır.
- D) **Şuayb el-Arnaût**: Şamlı muhakkik; bk. 43. soru.

İpucu Bu soru İhtisas 2016'da (54. soru) sorulmuştur. Ertesi yıl (2017, 50. soru) aynı seçeneklerin yer aldığı bir biyografi sorusunda Şuayb el-Arnaût soruldu.

42 Bir hadisin senedindeki râviler hakkında araştırma yapmak isteyen bir öğrencinin ilk aşamada başvurması beklenmeyen eser aşağıdakilerden hangisidir?

A) et-Tabakâtü'l-kübrâ – İbn Sa'd
B) Tedrîbü'r-râvî – Süyûtî
C) Tehzîbü'l-Kemâl – Mizzî
D) Tezkiretü'l-huffâz – Zehebî

Çözüm Cevap: B

Tedrîbü'r-râvî, **Süyûtî**'nin ö. 911/1505 Nevevî'nin **et-Takrîb ve't-teysîr**i üzerine yazdığı bir hadis usûlü şerhidir; adında "râvî" geçse de ricâl kitabı değildir. Diğer üçü râvilerin hayatını ve güvenilirliğini gösteren ricâl eserleridir: **İbn Sa'd** ö. 230/845 tabakat düzeninde, **Mizzî** ö. 742/1341 kütüb-i sitte râvileri üzerine, **Zehebî** ö. 748/1348 ise hadis hâfızlarını sahâbeden kendi hocalarına kadar 21 tabakada tanıtır.

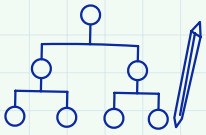

Ricâl zinciri

Kütüb-i sitte ricâli zinciri

el-Kemâl fî esmâi'r-ricâl
Cemmâîlî (ö. 600/1203)

- tekmile **Tehzîbü'l-Kemâl**
  Mizzî (ö. 742/1341)
  - ihtisar **Tezhîbü't-Tehzîb**
    Zehebî
  - ihtisar **el-Kâşif**
    Zehebî
  - ihtisar **Tehzîbü't-Tehzîb** → **Takrîbü't-Tehzîb**
    İbn Hacer el-Askalânî

Biliyor muydun? DİA'ya göre Cemmâîlî el-Kemâl'e önce aşere-i mübeşşere ile başlamış, ardından Muhammed adlı râvileri, sonra alfabetik sırayla diğerlerini, en sonda da kadın râvileri tanıtmıştır.

İpucu Bu soru İhtisas 2016'da (56. soru) sorulmuştur. Tedrîbü'r-râvî İhtisas 2018'de (36. soru) "hadis eserleri ve müellifleri araştırması" sorusunda da doğru cevap (başvurulmayacak eser) oldu.

43 1928'de Şam'da doğdu ve özellikle hadis tahkikinde uzmanlaştı. Şam'da yirmi yıl el-Mektebetü'l-İslâmiyye'nin tahkik ve tashih bölümünü yönetti; 1982'de Amman'da Mektebetü'r-Risâle bünyesinde bir ilmî araştırma merkezi kurarak çalışmalarını orada sürdürdü. Yaklaşık üç yüz ciltlik tahkik mesaisi arasında Müsnedü Ahmed b. Hanbel, Sünen-i Tirmizî, Sünen-i Nesâî ve Siyeru a'lâmi'n-nübelâ bulunan bu muhakkik 27 Ekim 2016'da Ürdün'de vefat etmiştir. Söz konusu son dönem hadis âlimi aşağıdakilerden hangisidir?

A) Ahmed Muhammed Şâkir
B) Abdülfettâh Ebû Gudde
C) Muhammed Ali es-Sâbûnî
D) Şuayb el-Arnaût

Çözüm **Cevap: D**

Arnavut asıllı **Şuayb el-Arnaût** (Şam 1928 – Amman 2016), ekip hâlinde yürüttüğü titiz tahkiklerle tanınır. En büyük eseri, çeşitli araştırmacılarla birlikte hazırladığı Ahmed b. Hanbel **el-Müsned** neşridir; DİA, Müsned'in hadis sayısını verirken önce bu neşrin numarasını anar. Zehebî'nin **Siyeru a'lâmi'n-nübelâ**sını da ekibiyle neşretmiştir.

50 cilt	27.647	16 cilt
Müsned neşri (Beyrut 1995-2001), 5 cildi fihrist	Bu neşre göre Müsned'deki hadis sayısı	Ahmed Şâkir'in yarım kalan Müsned neşri (1949-1958)

- A) **Ahmed Muhammed Şâkir** (1892-1958): Mısırlı muhaddis; Müsned'in yaklaşık üçte birini şerhli olarak yayımladı, vefatıyla çalışma yarım kaldı.
- B) **Abdülfettâh Ebû Gudde**: bk. 41. soru.
- C) **Muhammed Ali es-Sâbûnî**: Halepli müfessir; **Safvetü't-tefâsîr**.

İpucu Bu soru İhtisas 2017'de (50. soru) sorulmuştur; bir önceki yıl (2016, 54. soru) Ebû Gudde benzer bir biyografi paragrafıyla gelmişti.

44 Hadis başta olmak üzere birçok İslâmî ilimde otorite sayılan bir âlim, hicrî VII. asrın ilk yarısında vefat etmiştir. Dımaşk'taki Eşrefiyye Dârülhadîsi'nde ders verdiği yıllarda, kendisinden önceki çalışmalara göre çok daha düzenli bir hadis usûlü kitabı yazmıştır. Pek çok âlim bu kitabı müteahhirûn dönemi usûl eserlerinin başına koymuş, sonraki usûl literatürü büyük ölçüde ona dayanmış; Nevevî ve İbn Kesîr gibi isimler de onun üzerinde çalışmıştır. Sözü edilen âlim ve eseri aşağıdakilerden hangisidir?

A) Kâdî İyâz – el-İlmâ' ilâ ma'rifeti usûli'r-rivâye ve takyîdi's-semâ'
B) İbn Dakîkul'îd – el-İktirâh fî beyâni'l-ıstılâh
C) Râmhürmüzî – el-Muhaddisü'l-fâsıl beyne'r-râvî ve'l-vâî
D) İbnü's-Salâh – Ulûmü'l-hadîs (Mukaddime)

Çözüm **Cevap: D**

Kökteki üç ipucu tek kişiyi gösterir: VII. asrın ilk yarısında vefat, Eşrefiyye Dârülhadîsi ve Nevevî ile İbn Kesîr'in üzerinde çalıştığı kitap. Bu **İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî**dir ö. 643/1245. Dımaşk'ta okuttuğu usûl derslerini **Ulûmü'l-hadîs** adıyla kitaplaştırmıştır; eser daha çok **Mukaddimetü İbni's-Salâh** diye bilinir ve hadis ilimlerini altmış beş başlık (nev') hâlinde

Dımaşk derslerinden kitaba

toplar. Kendisinden sonraki usûl kitaplarının neredeyse hepsi ya bu eserin şerhi, ya özeti ya da nazmıdır.

- **Kâdî İyâz** ö. 544/1149: **el-İlmâ'** rivayet ve semâ usûlüne dairdir; İbnü's-Salâh'ın kaynaklarından biridir, yani ondan öncedir.
- **İbn Dakîkul'îd** ö. 702/1302: **el-İktirâh** hadis ıstılahlarına giriş niteliğinde muhtasar bir eserdir; müellif VIII. asrın başında vefat etmiştir.
- **Râmhürmüzî** ö. 360/971: **el-Muhaddisü'l-fâsıl** hadis usûlüne dair bilinen ilk müstakil eserdir.

Usûl-i hadîsin klasikleri (vefat, hicrî)

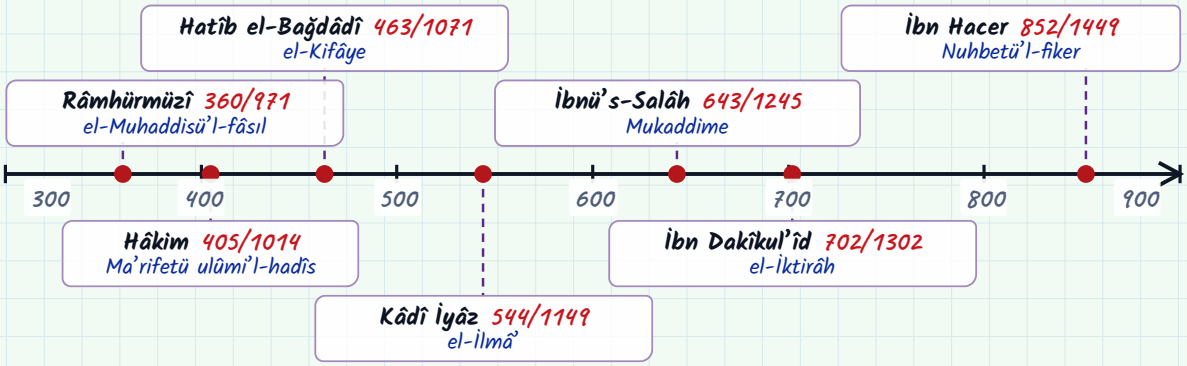

İpucu Bu soru İhtisas 2017'de (55. soru) neredeyse aynı metinle soruldu; resmî cevap D. İhtisas 2026'da (56. soru) ise "ilk müstakil usûl eseri" olarak Râmhürmüzî soruldu.

45 Hadis münekkitlerinin bazı râviler için "ولا يحتج به", "ليس بثقة" ve "ليس بذاك القوي" gibi hükümler verdiği görülür. Bu tür değerlendirmelere konu olan râvileri tanımak isteyen bir araştırmacı öncelikle aşağıdaki eserlerden hangisine başvurmalıdır?

A) Umdetü'l-kârî (Aynî)
B) Mîzânü'l-i'tidâl (Zehebî)
C) el-Edebü'l-müfred (Buhârî)
D) Nüzhetü'n-nazar fî tavzîhi Nuhbeti'l-fiker (İbn Hacer)

Çözüm **Cevap: B**

Kökteki ifadeler râviyi zayıflatan cerh lafızlarıdır. O hâlde aranan eser, hakkında tenkit bulunan râvileri tanıtan bir ricâl kitabıdır. **Zehebî**nin ö. 748/1348 tam adı **Mîzânü'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl** olan eseri bu alanın en önemli kaynağıdır; 11.053 biyografi içerir ve **İbn Hacer** tarafından **Lisânü'l-Mîzân** adıyla genişletilmiştir.

Râvi hakkında kullanılan lafızlar

Ta'dîl (güvenilirlik)		Cerh (zayıflık)
○ ثقة	↔	○ ليس بثقة
○ ثبت		○ لا يحتج به
○ حجة		○ ليس بذاك القوي

- **Aynî** ö. 855/1451: **Umdetü'l-kârî**, Buhârî'nin **el-Câmiu's-sahîh**'ine yazılmış hacimli bir şerhtir.
- **Buhârî** ö. 256/870: **el-Edebü'l-müfred**, ahlâk ve âdâba dair hadisleri toplar.
- **İbn Hacer** ö. 852/1449: **Nüzhetü'n-nazar**, kendi usûl metni **Nuhbetü'l-fiker**'e yazdığı şerhtir; ricâl kitabı değil, usûl kitabıdır.

İpucu Aynı soru İhtisas 2017'de (56. soru) çıktı; resmî cevap B. İhtisas 2022'de de (64. soru) Mîzânü'l-i'tidâl'in cerh ve ta'dîl ilmiyle ilgisi bir önerme olarak kullanıldı.

46 Hadis edebiyatında, farklı amaç ve yöntemlerle yazılmış kitaplardaki hadisleri tek bir eserde toplayan geniş hacimli çalışmalara derleme (cem') eserleri denir. Bu faaliyet önce Buhârî ile Müslim'in Sahîh'lerinin birleştirilmesiyle başlamış; zamanla Kütüb-i Sitte'yi, hatta hadis külliyatının tamamını bir araya getirme hedefine ulaşmıştır. Aşağıdakilerden hangisi bu türün bir örneğidir?

A) Câmiu'l-usûl – İbnü'l-Esîr el-Cezerî
B) Tuhfetü'l-ahvezî – Mübârekfûrî
C) et-Terğîb ve't-terhîb – Münzirî
D) el-Metâlibü'l-âliye – İbn Hacer

Çözüm **Cevap: A**

Mecdüddin İbnü'l-Esîr ö. 606/1210 **Câmiu'l-usûl li-ehâdîsi'r-Resûl**'de altı temel kitaptaki hadisleri isnadsız olarak tek çatı altında toplamıştır. Bu işi ilk deneyen Endülüslü **Rezîn b. Muâviye**dir ö. 535/1140; İbnü'l-Esîr onun derlemesindeki eksikleri tamamlamış, garîb kelimeleri açıklamış ve kitap başlıklarını alfabetik sıraya koymuştur. Bu yüzden eser, cem' türünün tipik örneğidir.

Derleme eserlerin gelişimi

Sahîhayn'ın birleştirilmesi → **Rezîn: altı kitap** → **İbnü'l-Esîr: Câmiu'l-usûl** → **Rûdânî: Cem'u'l-fevâid**

Rûdânî ö. 1094/1683, Câmiu'l-usûl'e Heysemî'nin Mecmau'z-zevâid'ini, İbn Mâce ve Dârimî'yi ekleyerek on dört kaynağı birleştirmiştir.

Cem' türü

- **Mübârekfûrî** (DİA: Mübârekpûrî, ö. 1935): **Tuhfetü'l-ahvezî**, Tirmizî'nin **el-Câmi'**ine yazılmış bir şerhtir.
- **Münzirî** ö. 656/1258: **et-Terğîb ve't-terhîb**, iyiliğe teşvik eden ve kötülükten sakındıran hadislerin konu seçkisidir.
- **İbn Hacer** ö. 852/1449: **el-Metâlibü'l-âliye**, sekiz müsnedde bulunup Kütüb-i Sitte ile Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde yer almayan hadisleri toplayan bir zevâid çalışmasıdır.

Dikkat! Câmiu'l-usûl'ün altı kaynağında İbn Mâce yoktur; onun yerinde İmam Mâlik'in Muvatta'ı vardır. Ayrıca Gümüşhânevî'nin tasavvufa dair **Câmiu'l-usûl**'ü ile karıştırılmamalıdır.

> **İpucu** İhtisas 2018'de (35. soru) aynı metinle soruldu; resmî cevap A.

47 Hadis kitaplarını ve bunların müelliflerini tanıtan bir literatür araştırması yapan öğrencinin doğrudan yararlanacağı kaynaklar arasında aşağıdakilerden hangisi yer almaz?

A) er-Risâletü'l-müstetrafe – Kettânî
B) Tedrîbü'r-râvî – Süyûtî
C) Bustânü'l-muhaddisîn – Abdülazîz ed-Dihlevî
D) Dirâsât fi'l-hadîsi'n-nebevî – Mustafa el-A'zamî

Çözüm **Cevap: B**

Süyûtînin ö. 911/1505 **Tedrîbü'r-râvî**si, **Nevevî**nin **et-Takrîb ve't-teysîr**ine yazılmış bir şerhtir; Takrîb de İbnü's-Salâh'ın Mukaddime'sinin özetidir. Yani Tedrîb bir usûl (ıstılah) kitabıdır; hadis eserlerini ve müelliflerini tanıtmayı amaçlamaz.

Tedrîb bir usûl zinciridir

Ulûmü'l-hadîs (İbnü's-Salâh) → **et-Takrîb ve't-teysîr (Nevevî, özet)** → **Tedrîbü'r-râvî (Süyûtî, şerh)**

Eser	Türü	Öğrenciye katkısı
er-Risâletü'l-müstetrafe **Kettânî** ö. 1927	Hadis literatürü	600 kadar müellifin 1400 kadar eserini tanıtır; Yusuf Özbek **Hadis Literatürü** adıyla çevirmiştir (1994).
Bustânü'l-muhaddisîn **Abdülazîz ed-Dihlevî** ö. 1239/1824	Farsça bibliyografya	Hadis kitaplarını ve müelliflerinin hayatını anlatır; tamamlanmamıştır.
Dirâsât fi'l-hadîsi'n-nebevî **M. Mustafa el-A'zamî**	Hadis tarihi araştırması	İlk dönem hadis yazımını ve sahîfeleri inceler; Türkçesi **İlk Devir Hadis Edebiyatı**.
Tedrîbü'r-râvî **Süyûtî**	Usûl şerhi	Terimleri ve kuralları anlatır; literatür tanıtmaz.

> **İpucu** İhtisas 2018'de (36. soru) aynı biçimde soruldu; resmî cevap B. İhtisas 2016'da (56. soru) da Tedrîbü'r-râvî, ricâl araştırmasında ilk başvurulmayacak eser olarak cevaptı.

48 İbnü's-Salâh'ın Ulûmü'l-hadîs (Mukaddime) adlı kitabı hadis usûlünün vazgeçilmez kaynaklarındandır; kendisinden sonraki usûl yazarları çoğunlukla bu kitabı temel almıştır. Aşağıdakilerden hangisi, Mukaddime'yi esas alıp yeniden düzenleyerek özetleyen eserdir?

A) Fethu'l-muğîs
B) Nuhbetü'l-fiker
C) Ma'rifetü ulûmi'l-hadîs
D) el-Kifâye fî ilmi'r-rivâye

Çözüm **Cevap: B**

İbn Hacer el-Askalânî ö. 852/1449, altmış beş nev'den oluşan Mukaddime'yi kırk nev' daha ekleyerek yeniden düzenlemiş ve **Nuhbetü'l-fiker** adıyla özetlemiştir (812/1409). Ardından bu kısa metni **Nüzhetü'n-nazar fî tavzîhi Nuhbeti'l-fiker** adıyla kendisi şerh etmiştir (818/1415). İki eser birlikte medreselerde ders kitabı olarak okutulmuştur.

65	+40	812/1409	818/1415
Mukaddime'deki nev' sayısı	Nuhbe'de eklenen nev'	Nuhbe'nin tamamlanışı	Nüzhe şerhi

Mukaddime'den önce mi, sonra mı?

Önce yazıldı (kaynakları)
- Hâkim en-Nîsâbûrî ö. 405/1014 – Ma'rifetü ulûmi'l-hadîs
- Hatîb el-Bağdâdî ö. 463/1071 – el-Kifâye

↔

Sonra yazıldı (ona dayanır)
- Nevevî – el-İrşâd, et-Takrîb
- Irâkî – Elfiyye → Sehâvî ö. 902/1497 – Fethu'l-muğîs
- İbn Hacer – Nuhbetü'l-fiker

Dikkat! **Fethu'l-muğîs** de Mukaddime'ye dayanır, ancak dolaylı olarak: Sehâvî'nin eseri Irâkî'nin Mukaddime'yi nazmettiği **Elfiyye**'nin şerhidir. Mukaddime'yi doğrudan yeniden düzenleyip özetleyen eser Nuhbe'dir; kök bu yüzden daraltıldı.

İpucu İhtisas 2019'da (76. soru) "esas alınarak yazılan eserlerden biri" diye soruldu; resmî cevap B. İhtisas 2014'te (77. soru) de Nuhbe, şerhler arasında "türü farklı" usûl eseri olarak cevaptı.

49 Türkiye'de hadis çalışmaları büyük ölçüde tercüme faaliyetiyle başlamıştır: 1967'den sonra temel kaynaklar, 1980'lerden itibaren ise klasiklerin neredeyse tamamı Türkçeye aktarılmış; zamanla hadis tarihi ve usûlü gibi alanlardaki önemli araştırmalar da çevrilmiştir. Hadis tarihi ve usûlü alanında M. Yaşar Kandemir'in Türkçeye kazandırdığı eser aşağıdakilerden hangisidir?

A) Bulûğu'l-merâm min edilleti'l-ahkâm – İbn Hacer
B) er-Risâletü'l-müstetrafe – Kettânî
C) Kavâidü't-tahdîs min fünûni mustalahi'l-hadîs – Kâsımî
D) Ulûmü'l-hadîs ve mustalahuh – Subhî es-Sâlih

Çözüm **Cevap: D**

Lübnanlı âlim **Subhî es-Sâlih**in 1926-1986 hadis ilimlerine dair kitabı (DİA'da **Mebâhis fî ulûmi'l-hadîs ve mustalahuh** adıyla geçer), **M. Yaşar Kandemir** tarafından **Hadîs İlimleri ve Hadîs Istılahları** adıyla Türkçeye çevrilmiştir (Ankara 1971; sonraki baskılar 1973, 1981, 1996).

Eser	Alanı	Türkçesi
Subhî es-Sâlih – Mebâhis fî ulûmi'l-hadîs	Hadis usûlü	M. Yaşar Kandemir, Hadîs İlimleri ve Hadîs Istılahları (1971)

Eser	Alanı	Türkçesi
Kettânî – er-Risâletü'l-müstetrafe	Hadis literatürü	Yusuf Özbek, Hadis Literatürü (1994)
Kâsımî 1866-1914 **– Kavâidü't-tahdîs**	Hadis usûlü	Kandemir'e ait bir çevirisi yoktur
İbn Hacer – Bulûğu'l-merâm	Ahkâm hadisleri	Tarih veya usûl eseri değildir

Subhî es-Sâlih'in iki "Mebâhis"i

Hadis ilimleri
- **Mebâhis fî ulûmi'l-hadîs ve mustalahuh**
- Türkçesi: M. Yaşar Kandemir, **Hadîs İlimleri ve Hadîs Istılahları**

↔

Kur'an ilimleri
- **Mebâhis fî ulûmi'l-Kur'ân**
- Türkçesi: M. Sait Şimşek, **Kur'an İlimleri**

İpucu İhtisas 2019'da (77. soru) kök yalnızca "tercüme edilen eserlerden biri" diye soruyordu; resmî cevap D. Kettânî'nin eseri de çevrildiği için bu defterde kök, mütercimin adıyla daraltıldı. Bulûğu'l-merâm'ın ahkâm hadisleri içerdiği ise İhtisas 2011'de (74. soru) soruldu.

50 1875'te Afyonkarahisar'da doğan bu âlim, ilk öğrenimini memleketinde tamamladıktan sonra İstanbul'a gitmiş ve Dârülfünûn-ı Şâhâne'nin Ulûm-i Âliye-i Dîniyye şubesini bitirmiştir. Babanzâde Ahmed Naim 1934'te vefat edince Tecrîd-i Sarîh'in tercüme ve şerhini devralmış, müsvedde hâlindeki üçüncü cildi baskıya hazırlamış, kalan kısmı da yaklaşık on yılda tamamlamıştır. Bu âlim aşağıdakilerden hangisidir?

A) Kâmil Miras
B) Talât Koçyiğit
C) Mehmet Sofuoğlu
D) Ahmet Muhtar Büyükçınar

Çözüm **Cevap: A**

Kâmil Miras 1875-1957, Afyonkarahisar'da bir ulemâ ailesinde doğmuş, Dârülfünun'un Ulûm-i Âliye-i Dîniyye şubesinden mezun olmuştur. **Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi** ile tanınır. **et-Tecrîdü's-sarîh**, **Zebîdî**nin ö. 893/1488 Buhârî'nin **el-Câmiu's-sahîh**'inden yaptığı muhtasardır.

Tecrîd-i Sarîh'in yolculuğu

Buhârî: el-Câmiu's-sahîh → **Zebîdî: et-Tecrîdü's-sarîh** → **Ahmed Naim: tercüme-şerh (başlangıç)** → **Kâmil Miras: tamamlama**

- **Talât Koçyiğit** 1927-2011: hadis alanındaki çalışmalarıyla tanınan akademisyen; Ankara İlâhiyat'ta dekanlık yapmıştır.
- **Mehmet Sofuoğlu** 1923-1987: tefsir hocası; **Sahîh-i Buhârî** ve **Sahîh-i Müslim** mütercimi.
- **Ahmet Muhtar Büyükçınar** 1920-2013: son devir âlimlerinden, müellif ve mütercim.

Biliyor muydun? Buhârî'nin eserindeki 9082 rivayetten Tecrîd'e 2230 hadis alınmıştır; yani Türkçe şerhin temelindeki metin, Sahîh'in mükerrerlerden ve mevkuf sözlerden büyük ölçüde arındırılmış bir özetidir.

Tecrîd

İpucu İhtisas 2019'da (87. soru) aynı metinle çıktı; resmî cevap A. İhtisas 2026'da (65. soru) ise Diyanet'in Tecrîd-i Sarîh neşrine dair önermeler soruldu.

51 Hadis metinleri dersinde "Rü'yetullah (Allah'ın görülmesi) ile ilgili hadisler ve değerlendirmesi" konulu dönem ödevi alan bir ilâhiyat son sınıf öğrencisi, rivayetlere hadis kitaplarındaki konu başlıkları üzerinden ulaşmak istemektedir. Bu öğrencinin aşağıdakilerden hangisine başvurması beklenmez?

A) Taberânî – el-Mu'cem
B) Buhârî – el-Câmiu's-sahîh
C) Tirmizî – el-Câmi'
D) Rûdânî – Cem'u'l-fevâid

Çözüm **Cevap: A**

Kilit ifade konu başlıklarından hareket tir. Mu'cem türünde hadisler konuya göre değil, kişilere göre dizilir: **Taberânî**nin ö. 360/971 **el-Mu'cemü'l-kebîr**'inde sahâbe adları yarı alfabetik sırayla verilir; **el-Mu'cemü'l-evsat**'ta ise hocalarının adları sıralanır. Konu başlığından yola çıkan biri bu kitaplarda aradığını kolayca bulamaz.

Hadis kitaplarında tasnif

Konuya göre	↔	Kişiye göre
○ Câmi': Buhârî, Tirmizî		○ Müsned: sahâbî adına göre
○ Sünen ve musannefler		○ Mu'cem: sahâbî veya hoca adına göre, çoğunlukla alfabetik
○ Cem' eserleri: Rûdânî, Cem'u'l-fevâid		○ Örnek: Taberânî'nin üç mu'cemi

- Buhârî ve Tirmizî: câmi' türündedir; rü'yet rivayetleri ilgili kitap ve bablarda yer alır.
- **Rûdânî** ö. 1094/1683: **Cem'u'l-fevâid**, on dört temel kaynaktaki hadisleri tekrarlarını ayıklayıp isnadsız olarak bir araya getirir (10.131 hadis); konu başlıklarıyla aramaya uygundur.

İpucu İhtisas 2020'de (72. soru) aynı biçimde soruldu; resmî cevap A.

52 Hindistan'da doğup ilk ve orta öğrenimini orada tamamlayan bu âlim, hem Arap dünyasındaki hem de Batı'daki üniversitelerde çalışmıştır. İslâmî ilimlere, özellikle hadise önemli katkılar yapmış; oryantalistlerin hadis hakkındaki iddialarını kapsamlı biçimde ele alıp cevaplamasıyla tanınmıştır. Türkçeye İlk Devir Hadis Edebiyatı ve Muhaddislerin Hadis Tenkit Metodu adlarıyla çevrilen eserleri vardır. 2017'de vefat eden bu âlim aşağıdakilerden hangisidir?

A) Abdülfettâh Ebû Gudde
B) Muhammed Hamîdullah
C) Ebü'l-Hasan en-Nedvî
D) Mustafa el-A'zamî

Çözüm Cevap: D

Muhammed Mustafa el-A'zamî 1930-2017 Hindistan'da doğmuş; Deobend, Ezher ve Cambridge'de okumuş, Suudi Arabistan'da ve Batı'da ders vermiş, 20 Aralık 2017'de Riyad'da vefat etmiştir. **Dirâsât fi'l-hadîsi'n-nebevî** (İngilizcesi **Studies in Early Hadith Literature**) ile hadislerin erken dönemde yazıya geçirildiğini belgelerle göstermiş, oryantalist iddialara cevap vermiştir.

Deobend – Cambridge

Seçeneklerdeki âlimlerin vefatı

- 1997 — **Abdülfettâh Ebû Gudde** — Halepli âlim
- 1999 — **Ebü'l-Hasan en-Nedvî** — Hintli âlim ve davetçi
- 2002 — **Muhammed Hamîdullah** — Paris'te yaşadı
- 2017 — **Mustafa el-A'zamî** — Riyad

Dikkat! Hamîdullah ve Nedvî de Hindistan doğumludur. Ayırt edici bilgiler 2017 vefatı ve hadis tarihi/tenkidi eserleridir. Hamîdullah hadis alanında daha çok **Sahîfetü Hemmâm b. Münebbih** neşriyle anılır.

İpucu İhtisas 2020'de (75. soru) aynı biçimde soruldu; resmî cevap D. Hemmâm b. Münebbih sahîfesini neşreden âlim sorusu ise İhtisas 2013'te (7. soru) çıktı.

53 Bir muhaddisin eserinin girişinde şöyle dediğini düşünelim: "Halk arasında hadis diye dolaşan sözleri tek tek araştırdım; bunların önemli bir kısmının ya uydurulup Peygamber'e nispet edildiğini ya da eski milletlerden kalma hikmetli sözler olduğunu gördüm." Bu açıklama aşağıdaki muhaddis–eser ikililerinden hangisine uygun düşer?

A) İbn Hacer – el-Metâlibü'l-âliye
B) Beğavî – Mesâbîhu's-sünne
C) Sehâvî – el-Makâsıdü'l-hasene
D) Münzirî – et-Terğîb ve't-terhîb

Çözüm Cevap: C

Halk dilinde yaygınlaşmış sözler (ehâdîs-i müştehire) üzerine yazılan eserlerin en tanınmışı **Şemseddin es-Sehâvî**nin ö. 902/1497 **el-Makâsıdü'l-hasene fî beyâni kesîrin mine'l-**

ehâdîsi'l-müştehire ale'l-elsinesidir. Sehâvî her sözün kaynağını ve sıhhat derecesini tek tek belirtir.

Meşhur sözler literatürü

Sehâvî: el-Makâsıdü'l-hasene → **Aclûnî: Keşfü'l-hafâ** → **Beyrûtî: Esne'l-metâlib**

Sonraki iki eserin temel kaynağı Sehâvî'nin kitabıdır.

Meşhur söz

- **İbn Hacer**: **el-Metâlibü'l-âliye**, zevâid çalışmasıdır.
- **Beğavî** ö. 516/1122: **Mesâbîhu's-sünne**, güvenilir kaynaklardan seçilmiş hadislerin derlemesidir; Hatîb et-Tebrîzî ö. 741/1340 onu **Mişkâtü'l-mesâbîh** ile tamamlamıştır.
- **Münzirî** ö. 656/1258: **et-Terğîb ve't-terhîb**, teşvik ve sakındırma hadislerini toplar.

İpucu İhtisas 2020'de (77. soru) aynı biçimde soruldu; resmî cevap C. İhtisas 2013'te (2. soru) meşhur bir sözün hadis olup olmadığını araştırırken ilk bakılacak eser olarak Aclûnî'nin **Keşfü'l-hafâ**'sı seçenekteydi.

23 soru · çözümlü

Tefsir

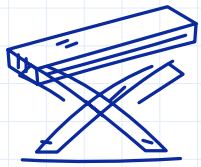

S4 Aşağıdaki tefsirlerden hangisi sûfî-işârî yorumlarıyla öne çıkan bir tefsir olarak bilinir?

A) Rûhu'l-beyân
B) İrşâdü'l-akli's-selîm
C) Hak Dini Kur'an Dili
D) Medârikü't-tenzîl

Çözüm **Cevap: A**

İsmâil Hakkı Bursevînin ö. 1137/1725 **Rûhu'l-beyân**ı, âyetlerin zâhirî anlamını verdikten sonra tasavvufî (işârî) yorumlara geniş yer açan meşhur bir tasavvufî tefsirdir. İşârî tefsir, âyetin açık anlamını kabul etmekle birlikte sûfînin kalbine doğan ince anlamları (işaretleri) da dile getiren yorum tarzıdır.

Tefsir	Müfessir	Karakteri
Rûhu'l-beyân	**İsmâil Hakkı Bursevî** ö. 1137/1725	Tasavvufî-işârî
İrşâdü'l-akli's-selîm	**Ebüssuûd Efendi** ö. 982/1574	Dirâyet, belâgat ağırlıklı
Hak Dini Kur'an Dili	**Elmalılı Muhammed Hamdi** 1878-1942	Türkçe dirâyet tefsiri
Medârikü't-tenzîl	**Ebü'l-Berekât en-Nesefî** ö. 710/1310	Ehl-i sünnet çizgisinde dirâyet

İşârî tefsirin ana halkaları

Tüsterî → **Sülemî Hakâiku't-tefsîr** → **Kuşeyrî Letâifü'l-işârât** → **Bursevî Rûhu'l-beyân**

İpucu Bu soru İhtisas 2009 (10. soru) ve 2010 (93. soru) sınavlarında aynen yer aldı.

S5 "Büyük Türk müfessiri" diye anılan Ebüssuûd Efendi'nin tefsiri aşağıdakilerden hangisidir?

A) İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-kerîm
B) Lübâbü't-te'vîl fî meâni't-tenzîl
C) et-Tahrîr ve't-tenvîr
D) Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl

Çözüm **Cevap: A**

Ebüssuûd Efendi ö. 982/1574 tefsirini ancak ömrünün sonlarına doğru yazabilmiştir. Tam adı **İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-kerîm**dir. Mukaddimesinde birçok tefsirden yararlandığını, bunlar arasında Zemahşerî'nin **el-Keşşâf**ı ile Beyzâvî'nin **Envârü't-tenzîl**inin özel bir yeri olduğunu söyler. Eser, âyetlerin belâgat ve nazım inceliklerini öne çıkaran bir dirâyet tefsiridir.

Diğer seçenekler

Lübâbü't-te'vîl
Hâzin ö. 741/1341

et-Tahrîr ve't-tenvîr
Tunuslu **Muhammed Tâhir İbn Âşûr**
ö. 1973

Medârikü't-tenzîl
Ebü'l-Berekât en-Nesefî ö. 710/1310

Biliyor muydun? Ebüssuûd, tefsirde Sâd sûresinin sonuna gelmişken Kanûnî Sultan Süleyman'ın isteği üzerine o kısmı temize çekip padişaha göndermiştir (972/1565); eserin kalanını tamamlayıp sunduğunda da büyük bir mükâfat almıştır.

İpucu İhtisas 2010'da (100. soru) soruldu; orada eserin adı "mezâye'l-Kur'âni'l-kerîm" diye yazılmıştı. DİA'daki doğru yazım: mezâya'l-Kitâbi'l-kerîm.

56 Aşağıdaki müfessirler, vefat tarihlerine göre eskiden yeniye doğru hangi seçenekte doğru sıralanmıştır?

A) Zemahşerî – Kâdî Beyzâvî – Fahreddin er-Râzî
B) Fahreddin er-Râzî – Zemahşerî – Kâdî Beyzâvî
C) Kâdî Beyzâvî – Zemahşerî – Fahreddin er-Râzî
D) Zemahşerî – Fahreddin er-Râzî – Kâdî Beyzâvî

Çözüm Cevap: D

Sıralama, bu üç müfessirin birbirinden nasıl beslendiğini de gösterir: **Zemahşerî** ö. 538/1144 **el-Keşşâf**ı yazdı; **Fahreddin er-Râzî** ö. 606/1210 **Mefâtîhu'l-gayb**ı telif etti; **Kâdî Beyzâvî** ö. 685/1286 ise **Envârü't-tenzîl**de başlıca kaynak olarak Râgıb'ın **el-Müfredât**ını, **el-Keşşâf**ı ve Râzî'nin tefsirini kullandı. Bu yüzden Beyzâvî en sonda yer alır.

Üç dirâyet tefsiri

538/1144 — **Zemahşerî** — *el-Keşşâf*
606/1210 — **Fahreddin er-Râzî** — *Mefâtîhu'l-gayb*
685/1286 — **Kâdî Beyzâvî** — *Envârü't-tenzîl*

Hatırla! Harf sırası gibi düşünün: Z → R → B; kaynak alan, kaynaktan sonra gelir.

İpucu İhtisas 2011'de (77. soru) aynı seçeneklerle soruldu. Arşivdeki 2011 anahtarı bu soru için C gösteriyor; vefat tarihleri bu anahtarın hatalı olduğunu kesin olarak gösterir.

57 Bedreddin ez-Zerkeşî'nin Kur'an ilimleri alanında yazdığı eser aşağıdakilerden hangisidir?

A) el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân
B) el-Akl ve fehmü'l-Kur'ân
C) el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân
D) Menâhilü'l-irfân fî ulûmi'l-Kur'ân

Çözüm **Cevap: A**

Şâfiî âlimi **Bedreddin ez-Zerkeşî** ö. 794/1392, Kur'an ilimlerini kırk yedi ana başlık altında topladığı **el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân** ile tanınır. Süyûtî'nin **el-İtkân**ı büyük ölçüde bu esere dayandığı için iki kitap sınavlarda sık sık birlikte sorulur.

Kur'an ilimleri klasikleri (vefat, hicrî)

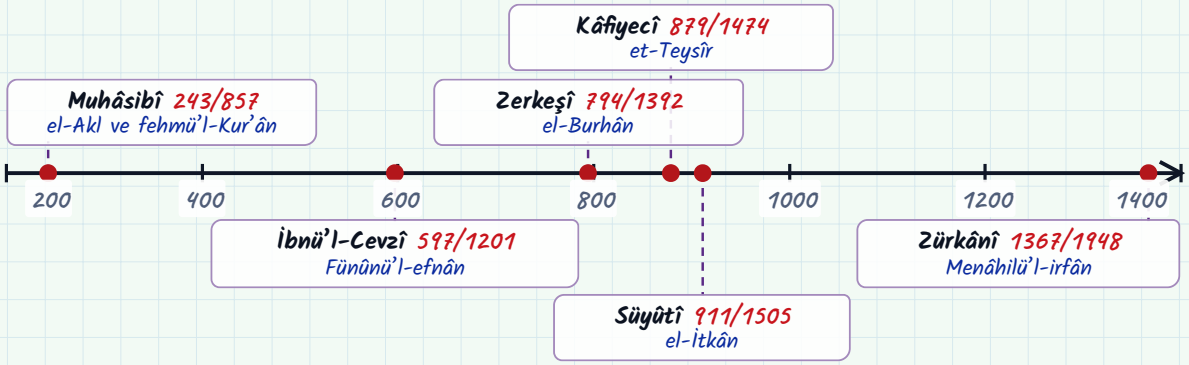

Dikkat! **el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân** → Zerkeşî · **el-Burhân fî usûli'l-fıkh** → Cüveynî. Aynı adlı iki eser en sevilen tuzaklardandır.

İpucu İhtisas 2011'de (78. soru) aynı seçeneklerle soruldu; cevap A.

58 Günümüze ulaşan tefsirler içinde tarihi en eski olanın müellifi aşağıdakilerden hangisidir?

A) İbn Kesîr
B) Taberî
C) Mukâtil b. Süleymân
D) Mâtürîdî

Çözüm **Cevap: C**

İlk tam tefsir

DİA, **Mukâtil b. Süleymân**ı ö. 150/767 "Kur'an'ı baştan sona kadar tefsir eden ilk müfessir" olarak tanıtır. Belhli olan Mukâtil'in tefsiri, bütün Kur'an'ı kapsayan ve bugüne ulaşan en eski tefsirdir. Kendisinden önceki müfessirlerin (İkrime, İbn Cüreyc gibi) tefsirleri hem kısmî kalmış hem de tam olarak günümüze ulaşmamıştır. Mukâtil ayrıca nâsih-mensuh ve vücûh-nezâir gibi tefsirin temel meselelerine dair eserler de yazmıştır.

Seçeneklerdeki müfessirler

- 150/767 — **Mukâtil b. Süleymân** — *ilk tam tefsir*
- 310/923 — **Taberî** — *Câmiu'l-beyân*
- 333/944 — **Mâtürîdî** — *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*
- 774/1373 — **İbn Kesîr** — *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*

Dikkat! Taberî ö. 310/923 en eski değil, ilk büyük ve kapsamlı rivayet tefsirinin sahibidir. "En eski" kelimesini görünce Mukâtil'i, "rivayet tefsirinin ana kaynağı" ifadesini görünce Taberî'yi hatırlayın.

İpucu İhtisas 2011'de (79. soru) aynı biçimde soruldu; cevap C.

59 Ebü'l-Berekât en-Nesefî'nin kaleme aldığı tefsir aşağıdakilerden hangisidir?

A) Lübâbü't-te'vîl fî meâni't-tenzîl
B) Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl
C) Edvâü'l-beyân fî îzâhi'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân
D) Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl

Çözüm Cevap: D

Hanefî âlimi **Ebü'l-Berekât en-Nesefî** ö. 710/1310, **Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl**i yazarken ana kaynak olarak Zemahşerî'nin **el-Keşşâf**ını kullanmış; ancak onun Mu'tezilî yorumlarını ayıklayıp Ehl-i sünnet itikadını âyetlerle desteklemeyi hedeflemiştir. Muhtasar ve dengeli olduğu için medreselerde çok okunmuştur.

Ebü'l-Berekât en-Nesefî (ö. 710/1310) · Hanefî âlimi
- Tefsir: **Medârikü't-tenzîl**
- Fıkıh: **Kenzü'd-dekâik**
- Fıkıh usûlü: **el-Menâr**
- Akaid: **el-Umde**

- **Lübâbü't-te'vîl**: **Hâzin** ö. 741/1341.
- **Envârü't-tenzîl**: **Beyzâvî** ö. 685/1286.
- **Edvâü'l-beyân**: Moritanya asıllı **Muhammed el-Emîn eş-Şinkîtî** 1907-1974; Kur'an'ı Kur'an'la açıklama yöntemine dayanır.

İpucu İhtisas 2011'de (81. soru) soruldu; cevap D.

60 Diyanet İşleri Başkanlığınca yayımlanan Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir'in müellif heyetinde aşağıdakilerden hangisi yer almaz?

A) Mustafa Çağrıcı
B) İsmail Cerrahoğlu
C) Hayreddin Karaman
D) Sadrettin Gümüş

Çözüm **Cevap: B**

Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsirin iç kapağında dört müellif yer alır: Hayreddin Karaman, Mustafa Çağrıcı, İbrahim Kâfi Dönmez ve Sadrettin Gümüş. **İsmail Cerrahoğlu** bu heyette bulunmaz; kendisi tefsir usûlü ve tefsir tarihi alanındaki çalışmalarıyla tanınan bir öğretim üyesidir.

Kur'an Yolu müellif heyeti: K – Ç – D – G

Karaman
Hayreddin Karaman

Çağrıcı
Mustafa Çağrıcı

Dönmez
İbrahim Kâfi Dönmez

Gümüş
Sadrettin Gümüş

Diyanet yayını	Türü
Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir	Meal ve tefsir (mushaf sırasıyla)
Hayat Rehberi Kur'an (5 cilt)	Konulu tefsir

İpucu İhtisas 2011'de (83. soru) soruldu. Arşivdeki 2011 anahtarı bu soru için C (Karaman) gösteriyor; eserin künyesi Karaman'ın heyette olduğunu gösterdiği için doğru cevap B'dir. Hayat Rehberi Kur'an'ın konulu tefsir olduğu İhtisas 2022 (62. soru) ve 2025'te (63. soru) soruldu.

61 Tefsîrü'l-Celâleyn'i birlikte meydana getiren müellifler aşağıdakilerin hangisinde doğru verilmiştir?

A) Mahallî – Süyûtî
B) Süyûtî – Nesefî
C) Mahallî – Tüsterî
D) Süyûtî – Âlûsî

Çözüm **Cevap: A**

Eser adını iki "Celâleddin"den alır. **Celâleddin el-Mahallî** ö. 864/1459 Kehf sûresinden Nâs'a kadar tefsir etmiş, Fâtiha'ya başlamış ama ömrü yetmemiştir. Öğrencisi **Celâleddin es-Süyûtî** ö. 911/1505 Bakara'dan İsrâ'nın sonuna kadarki kısmı yazarak eseri tamamlamış, Mahallî'nin Fâtiha tefsirini de kitabın sonuna koymuştur.

Celâleyn nasıl tamamlandı?

Mahallî: Kehf → Nâs → **Mahallî: Fâtiha (sona konuldu)** → **Süyûtî: Bakara → İsrâ**

Süyûtî 1 Ramazan 870'te başladığı kısmı kırk günde bitirmiştir.

Dikkat! Kâtib Çelebi gibi bazı müellifler bölüşümü tersinden anlatır (Bakara–İsrâ Mahallî'nin). DİA'ya göre bu görüş doğru değildir; Süyûtî'nin kendi ifadesi yukarıdaki bölüşümü gösterir.

- **Tüsterî** ö. 283/896: işârî tefsirin öncülerinden.
- **Âlûsî** ö. 1270/1854: **Rûhu'l-meânî**.
- **Nesefî** ö. 710/1310: **Medârikü't-tenzîl**.

İpucu İhtisas 2011'de (85. soru) soruldu. Arşivdeki 2011 anahtarı D gösteriyor; bu da açıkça hatalıdır.

62 Müfessir ile tefsirinin eşleştirildiği aşağıdaki seçeneklerden hangisi yanlıştır?

A) İbn Atıyye – el-Bahrü'l-muhît
B) İbn Âşûr – et-Tahrîr ve't-tenvîr
C) Şirbînî – es-Sirâcü'l-münîr
D) Beğavî – Meâlimü't-tenzîl

Çözüm **Cevap: A**

el-Bahrü'l-muhît, Endülüslü dil âlimi **Ebû Hayyân el-Endelüsî**nin ö. 745/1344 nahiv ve dil tahlilleriyle öne çıkan tefsiridir. Yine Endülüslü olan **İbn Atıyye**nin ö. 541/1147 tefsiri ise rivayet ve dirâyet yöntemini birlikte kullanan **el-Muharrerü'l-vecîz**dir.

Müfessir	Tefsiri	Vefat · Not
İbn Atıyye el-Endelüsî	el-Muharrerü'l-vecîz	541/1147 · rivayet + dirâyet
Ebû Hayyân el-Endelüsî	el-Bahrü'l-muhît	745/1344 · dil ağırlıklı dirâyet
Ferrâ el-Beğavî	Meâlimü't-tenzîl	516/1122 · rivayet ağırlıklı
Hatîb eş-Şirbînî	es-Sirâcü'l-münîr	977/1570 · Şâfiî fakih ve müfessir
Muhammed Tâhir İbn Âşûr	et-Tahrîr ve't-tenvîr	ö. 1973 · Tunuslu âlim

İki Endülüslü müfessir

İbn Atıyye ö. 541/1147
- el-Muharrerü'l-vecîz
- Rivayet + dirâyet

↔

Ebû Hayyân ö. 745/1344
- el-Bahrü'l-muhît
- Dil ağırlıklı dirâyet

Dikkat! Şirbînî'yi de fıkıhtaki **Muğni'l-muhtâc**ı ile hatırlayın.

İpucu İhtisas 2012'de (23. soru) aynı seçeneklerle soruldu. İhtisas 2026'da (52. soru) da İbn Atıyye tuzağı kuruldu: onun tefsirini işârî diye veren eşleştirme yanlıştı.

63 Aşağıdaki tefsirlerden hangisi yöntemi bakımından diğer üçünden ayrılır?

A) Süyûtî – ed-Dürrü'l-mensûr
B) Fahreddin er-Râzî – Mefâtîhu'l-gayb
C) Beyzâvî – Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl
D) Nesefî – Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl

Çözüm **Cevap: A**

Süyûtînin **ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr**u, adının da söylediği gibi yalnızca nakle dayanan bir rivayet tefsiridir. Süyûtî önce Hz. Peygamber ve sahâbeden gelen tefsir rivayetlerini senetleriyle **Tercümânü'l-Kur'ân** adlı beş ciltlik eserinde toplamış, sonra senetleri çıkarıp metinlerle kaynaklarını vererek bu kitabı meydana getirmiştir. Râzî, Beyzâvî ve Nesefî'nin eserleri ise dirâyet tefsiridir.

İki temel tefsir yöntemi

Rivayet (me'sûr)	↔	Dirâyet (re'y)
○ Âyeti âyetle, hadisle, sahâbe ve tâbiûn sözleriyle açıklar ○ Taberî, İbn Kesîr, Süyûtî (ed-Dürrü'l-mensûr), Beğavî		○ Dil, belâgat, kelâm ve akıl yürütmeyi öne çıkarır ○ Zemahşerî, Râzî, Beyzâvî, Nesefî, Ebû Hayyân

İpucu Bu soru İhtisas 2013'te (11. soru) aynen soruldu. Aynı kalıp sonra da tekrarlandı: 2023'te (34) İbn Kesîr, 2024'te (68) Taberî, 2025'te (61) Ebû Hayyân "farklı olan" cevaptı. Kural: seçeneklerden üçü aynı yöntemdedir, ayrılanı bulun.

64 Aşağıdaki müellif–eser eşleştirmelerinden hangisi hatalıdır?

A) Ebû Bekir İbnü'l-Arabî – Ahkâmü'l-Kur'ân
B) Sülemî – Letâifü'l-işârât
C) Âlûsî – Rûhu'l-meânî
D) Mâtürîdî – Te'vîlâtü'l-Kur'ân

Çözüm **Cevap: B**

Letâifü'l-işârât, **Abdülkerîm el-Kuşeyrî**nin ö. 465/1072 434/1042-43'te yazmaya başladığı işârî tefsirdir. **Sülemî**nin ö. 412/1021 tefsiri ise **Hakâiku't-tefsîr**dir. İki eser de işârî olduğu için karıştırılır.

İki işârî tefsir

- **Ebû Bekir İbnü'l-Arabî** ö. 543/1148: Endülüslü Mâlikî kadı; **Ahkâmü'l-Kur'ân** Mâlikî ahkâm tefsiridir.
- **Âlûsî** ö. 1270/1854: **Rûhu'l-meânî**, son dönemin hacimli tefsirlerindendir.
- **Mâtürîdî** ö. 333/944: **Te'vîlâtü'l-Kur'ân**; yazmalarda Te'vîlâtü Ehli's-sünne adıyla da geçer.

İki İbnü'l-Arabî

Ebû Bekir İbnü'l-Arabî	↔	Muhyiddin İbnü'l-Arabî
ö. 543/1148		ö. 638/1240
Mâlikî fakih ve kadı		sûfî
Ahkâmü'l-Kur'ân		Fusûsü'l-hikem, el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye

İpucu İhtisas 2013'te (12. soru) aynı seçeneklerle soruldu.

65 Aşağıdaki müellif–eser eşleştirmelerinden hangisi yanlıştır?

A) Süyûtî – ed-Dürrü'l-mensûr
B) İsmail Hakkı İzmirli – Büyük Tefsir Tarihi
C) Muhammed Abdülazîm ez-Zürkânî – Menâhilü'l-irfân
D) Râgıb el-İsfahânî – el-Müfredât

Çözüm **Cevap: B**

Büyük Tefsir Tarihi, Türkiye Cumhuriyeti'nin beşinci Diyanet işleri başkanı **Ömer Nasuhi Bilmen**in 1883-1971 eseridir. **İsmail Hakkı İzmirli** 1869-1946 ise Osmanlı'nın son döneminde yeni ilm-i kelâm hareketini temsil eden âlimdir; Kur'an alanında **Meânî-yi Kur'ân** adlı açıklamalı meali ve bunun sonuna eklenen **Târîh-i Kur'ân**ı vardır.

Doğru eşleşmeler

ed-Dürrü'l-mensûr	Menâhilü'l-irfân	el-Müfredât
Süyûtî ö. 911/1505 · rivayet tefsiri	**Zürkânî** ö. 1367/1948 · Kur'an ilimleri	**Râgıb el-İsfahânî** (V./XI. yy. ilk çeyreği) · Kur'an'daki garîb kelimeler sözlüğü

Dikkat! Kaynaklarda Zürkânî ile Zerkeşî sık karıştırılır: Zerkeşî → **el-Burhân** (VIII./XIV. yüzyıl) · Zürkânî → **Menâhilü'l-irfân** (XX. yüzyıl).

İpucu İhtisas 2014'te (96. soru) aynı seçeneklerle soruldu; resmî cevap B.

66 Tasavvufî tefsirlerde ahlâkî nitelikler içeren âyetler yorumlanarak hem Kur'an'ın erdemli insan tipine yaptığı vurgu öne çıkarılmış hem de sûfîlerin bu doğrultuda geliştirdiği görüşler âyetlerle temellendirilmeye çalışılmıştır. Aşağıdakilerden hangisi bu türde yazılmış tefsirlerden biri değildir?

A) Hakâiku't-tefsîr – Sülemî
B) Letâifü'l-işârât – Kuşeyrî
C) İrşâdü'l-akli's-selîm – Ebüssuûd
D) Rûhu'l-beyân – İsmâil Hakkı Bursevî

Çözüm **Cevap: C**

Ebüssuûd Efendinin **İrşâdü'l-akli's-selîmi**, âyetlerin dil ve belâgat inceliklerini işleyen bir dirâyet tefsiridir; tasavvufî-işârî tefsirler arasında sayılmaz. Diğer üç eser işârî tefsirin temel halkalarıdır.

İşârî tefsirin başlıca halkaları (vefat, hicrî)

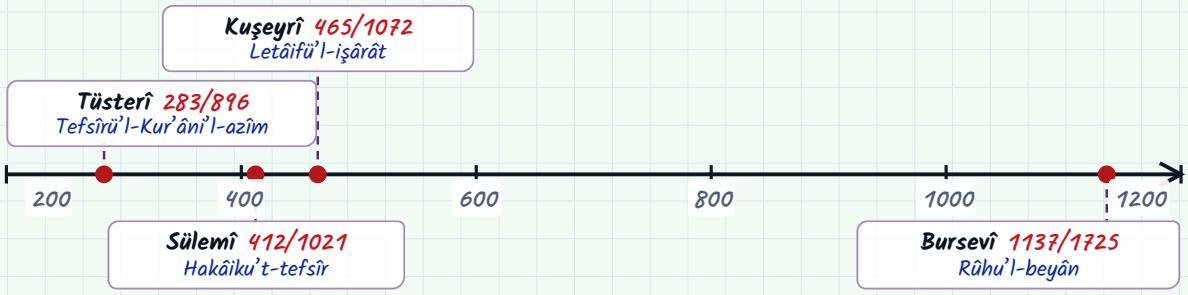

Hatırla! Ebüssuûd'un tefsiri iki soruda iki farklı tuzak olur: sûfî tefsir sorusunda dışarıda kalan, dirâyet tefsiri sorusunda ise grubun içindeki eserdir.

İpucu İhtisas 2015'te (56. soru) aynı metinle soruldu; resmî cevap C. İhtisas 2022'de (61. soru) sûfî anlayışla yazılmış tefsir olarak Tüsterî'nin eseri cevaptı.

67 Aşağıdaki tefsirlerden hangisi Türkçe olarak kaleme alınmıştır?

A) Hulâsatü'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân
B) Mefâtîhu'l-gayb
C) Safvetü't-tefâsîr
D) el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân

Çözüm **Cevap: A**

Hulâsatü'l-beyân, Konyalı **Mehmed Vehbi Efendi**nin 1862-1949 Türkçe tefsiridir. Meclis-i Meb'ûsan'ın 1911'de feshedilmesi üzerine Konya'ya dönen müellif, dört yıllık bir çalışmayla eseri 1915'te on beş cilt olarak tamamlamıştır.

1911: Meclis feshedildi

- **Mefâtîhu'l-gayb**: **Fahreddin er-Râzî** ö. 606/1210; Arapça dirâyet tefsiri.
- **Safvetü't-tefâsîr**: çağdaş âlim **Muhammed Ali es-Sâbûnî**; Arapça, tefsirlerden derlenmiş bir özet.
- **el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân**: **Kurtubî** ö. 671/1273; Arapça, ahkâm ağırlıklı tefsir.

Türkçe telif tefsirler

Mehmed Vehbi — *Hulâsatü'l-beyân*

Elmalılı — *Hak Dini Kur'an Dili*

Diyanet — *Kur'an Yolu*

Biliyor muydun? Hulâsatü'l-beyân'ın basımı savaş yıllarının malî sıkıntıları yüzünden yedinci ciltte durmuş, kalan ciltler Konyalı tüccarların yardımıyla basılabilmiştir.

İpucu İhtisas 2015'te (57. soru) aynı seçeneklerle soruldu; resmî cevap A.

68 Aşağıdakilerden hangisi tefsir usûlü ve Kur'an ilimleri alanında yazılmış eserlerden biri değildir?

A) Sâbûnî – et-Tibyân
B) İbnü'l-Cevzî – Fünûnü'l-efnân
C) Cüveynî – el-Burhân
D) Zürkânî – Menâhilü'l-irfân

Çözüm **Cevap: C**

İmâmü'l-Haremeyn **Cüveynî**nin ö. 478/1085 **el-Burhân fî usûli'l-fıkh**ı, fıkıh usûlünde mütekellimîn yönteminin temel eserlerindendir; tefsir usûlüyle ilgisi yoktur.

- **Muhammed Ali es-Sâbûnî**: **et-Tibyân fî ulûmi'l-Kur'ân**, çağdaş bir Kur'an ilimleri el kitabı.
- **İbnü'l-Cevzî** ö. 597/1201: **Fünûnü'l-efnân fî uyûni ulûmi'l-Kur'ân**, otuza yakın ana konudan oluşur.
- **Zürkânî** ö. 1367/1948: **Menâhilü'l-irfân fî ulûmi'l-Kur'ân**.

Adı el-Burhân olan iki eser

Zerkeşî ö. 794/1392		Cüveynî ö. 478/1085
el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân	↔	el-Burhân fî usûli'l-fıkh
Kur'an ilimleri		Fıkıh usûlü

Dikkat! Seçenekteki Sâbûnî, çağdaş müfessir Muhammed Ali es-Sâbûnîdir; Mâtürîdî kelâmcısı Nûreddin es-Sâbûnî ö. 580/1184 ile karıştırılmamalıdır.

İpucu İhtisas 2016'da (32. soru) aynı seçeneklerle soruldu; resmî cevap C.

69 Aşağıdaki müellif–eser eşleştirmelerinden hangisi yanlıştır?

A) Ebû Hayyân – Envârü't-tenzîl
B) İbn Atıyye – el-Muharrerü'l-vecîz
C) Mâverdî – en-Nüket ve'l-uyûn
D) Kâsımî – Mehâsinü't-te'vîl

Envâr ≠ Bahr

Çözüm **Cevap: A**

Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl, **Kâdî Beyzâvî**nin ö. 685/1286 tefsiridir. **Ebû Hayyân el-Endelüsî**nin ö. 745/1344 tefsiri **el-Bahrü'l-muhît**tir.

- **İbn Atıyye** ö. 541/1147: **el-Muharrerü'l-vecîz**, rivayet ve dirâyeti birlikte kullanır.
- **Mâverdî** ö. 450/1058: siyaset ve ahlâk nazariyeleriyle tanınan Şâfiî fakih; tefsiri **en-Nüket ve'l-uyûn**dur.
- **Cemâleddin el-Kâsımî** 1866-1914: **Mehâsinü't-te'vîl**, M. Fuâd Abdülbâkî'nin tahkikiyle on ciltte on yedi cüz olarak basılmıştır.

Yer değiştirilerek sorulan iki dirâyet tefsiri

Envâr → Beyzâvî
- Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl
- Kâdî Beyzâvî ö. 685/1286

↔

Bahr → Ebû Hayyân
- el-Bahrü'l-muhît
- Ebû Hayyân el-Endelüsî ö. 745/1344

İpucu İhtisas 2016'da (33. soru) aynı seçeneklerle soruldu; resmî cevap A.

70 Cumhuriyet döneminin önde gelen âlimlerinden Ömer Nasuhi Bilmen'in tefsir tarihine dair eseri aşağıdakilerden hangisidir?

A) Büyük Tefsir Tarihi
B) Târîh-i Kur'ân
C) Tefsir Tarihi
D) Tefsir Usulü ve Tarihi

Çözüm **Cevap: A**

Ömer Nasuhi Bilmen 1883-1971, Türkiye Cumhuriyeti'nin beşinci Diyanet işleri başkanıdır. **Büyük Tefsir Tarihi** (I-II, Ankara 1955-1961) iki kısımdan oluşur: birinci kısım tefsir usûlüne, ikinci kısım tefsir tarihine ayrılmıştır. Müellif ashabı "mümtaz tabaka" olarak ayrıca ele almış, sonraki müfessirleri vefat tarihlerine göre on dört tabakaya ayırmıştır.

2 cilt	14	1955-1961
Büyük Tefsir Tarihi	Müfessir tabakası	Basım yılları

- **Târîh-i Kur'ân**: **İsmail Hakkı İzmirli**nin açıklamalı meali **Meânî-yi Kur'ân**ın sonuna eklenmiştir.
- Diğer iki başlık, farklı yazarların tefsir tarihi ve usûlüne dair ders kitabı türündeki eserlerini çağrıştırır; Bilmen'e ait değildir.

Hatırla! Bilmen'in başlıca eserleri: **Büyük İslâm İlmihali, Hukûk-ı İslâmiyye ve Istılahât-ı Fıkhiyye Kâmusu, Muvazzah İlm-i Kelâm, Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri, Büyük Tefsir Tarihi.**

İpucu İhtisas 2017'de (37. soru) aynı seçeneklerle soruldu; resmî cevap A.

71 Tefsir geleneğinde, müfessirin mushaftaki sûre sırasını takip ederek âyetleri birer birer ele alıp açıkladığı yönteme mevzîî (tahlîlî) tefsir denir. Aşağıdakilerden hangisi bu yöntemle yazılmış bir tefsir değildir?

A) Nesefî – Medârikü't-tenzîl
B) Âlûsî – Rûhu'l-meânî
C) Cessâs – Ahkâmü'l-Kur'ân
D) İbn Kesîr – Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm

Çözüm **Cevap: C**

Hanefî fakihi **Cessâs** ö. 370/981 **Ahkâmü'l-Kur'ân**da sûreleri mushaf sırasıyla ele alır, fakat sûrenin tamamını değil yalnızca ahkâm âyetlerini açıklar; ahkâm âyeti bulunmayan sûrelere hiç yer vermez ve konuları fıkıh kitaplarındaki gibi bab başlıkları altında işler. Bu yüzden her âyeti sırasıyla açıklayan mevzîî tefsir tanımına uymaz. Nesefî, Âlûsî ve İbn Kesîr ise Kur'an'ı baştan sona âyet âyet tefsir etmiştir.

Karıştırılan iki terim

Mevzîî (tahlîlî) tefsir
- Mushaf sırasıyla
- Her âyet yerinde (mevziinde) açıklanır
- Örnek: Medârik, Rûhu'l-meânî, İbn Kesîr

↔

Mevzûî (konulu) tefsir
- Bir konudaki âyetler bir araya getirilir
- Kur'an'ın o konudaki bütüncül görüşü aranır
- Örnek: Hayat Rehberi Kur'an

İpucu İhtisas 2017'de (41. soru) aynı metinle soruldu; resmî cevap C. Böylece ahkâm tefsirlerinin bu tanıma uymadığı resmî anahtarla da teyit edilmiş olur.

72 1895–1966 yılları arasında yaşamış, yenilikçi fikirleriyle bilinen Mısırlı bir âlimdir. Kur'an kıssalarına dair görüşleri sert tepkilere yol açmış; ilmî tefsire karşı çıkarak tefsirin, Kur'an'ın i'câzını ortaya koymaya, insanları hidayete ve insanî-ahlâkî bir hayata yöneltmeye hizmet etmesi gerektiğini savunmuştur. Edebî tefsir ekolünün önde gelen temsilcilerinden kabul edilen bu âlim aşağıdakilerden hangisidir?

A) Reşîd Rızâ **B) Emîn el-Hûlî** C) Seyyid Kutub
D) Fazlurrahman

Çözüm **Cevap: B**

Emîn el-Hûlî 1895-1966, Kahire'de dil, edebiyat ve tefsir metodu üzerine yeni görüşler ileri sürmüş, Kur'an'ı önce bir edebî metin olarak inceleyen edebî tefsir yaklaşımının öncüsü olmuştur. Doktora öğrencisi Muhammed Ahmed Halefullah'ın Kur'an kıssalarını temsil ve ibret amacıyla anlatılmış anlatılar olarak yorumlayan tezi büyük tartışma doğurmuş, bu tartışma hocası Hûlî'nin görüşlerine de yöneltilmiştir. Eşi, aynı ekolün temsilcisi Âişe Abdurrahman Bintü'ş-Şâtî'dir.

Kıssalar tartışması

Âlim	Yaşamı	Tanındığı eser/yaklaşım
Reşîd Rızâ	1865-1935	**Tefsîrü'l-Menâr; ıslahçı, içtimaî tefsir**
Emîn el-Hûlî	1895-1966	**Edebî tefsir ekolü**
Seyyid Kutub	1906-1966	**Fî zılâli'l-Kur'ân**
Fazlurrahman	1919-1988	**Pakistanlı düşünür; Kur'an'ı tarihî bağlamıyla okuma**

Seçeneklerdeki âlimlerin ömürleri

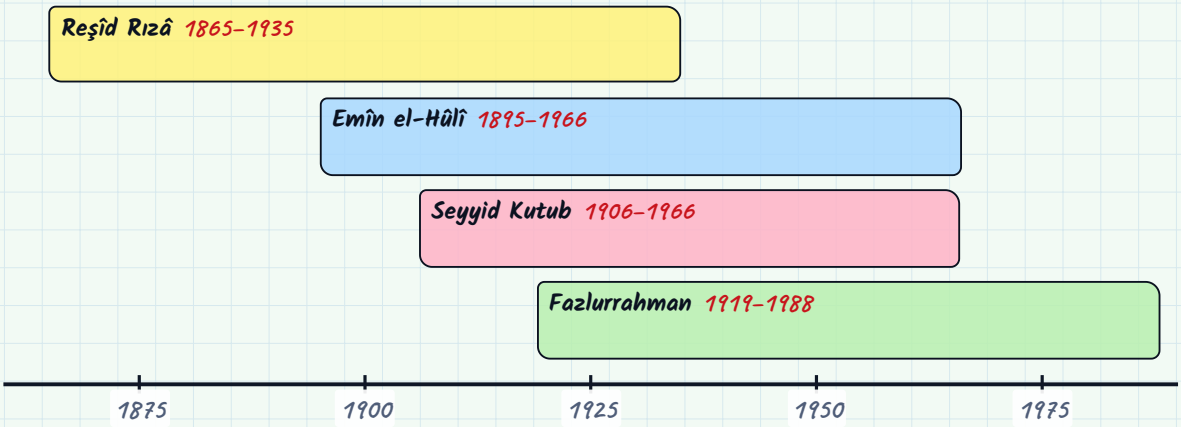

Dikkat! Hûlî ile Seyyid Kutub aynı yıl (1966) vefat etmiştir; ayırt edici bilgi 1895 doğum, kıssalar tartışması ve edebî tefsirdir.

İpucu İhtisas 2017'de (42. soru) aynı metinle soruldu; resmî cevap B. Menâr'ın içtimaî (güncel hayatı merkeze alan) tefsir örneği olduğu da İhtisas 2022'de (63. soru) soruldu.

73 Aşağıdaki tefsirlerden hangisi yöntemi bakımından ötekilerden farklıdır?

A) Kuşeyrî – Letâifü'l-işârât
B) Kâsımî – Mehâsinü't-te'vîl
C) Ebû İshak es-Sa'lebî – el-Keşf ve'l-beyân
D) İsmâil Hakkı Bursevî – Rûhu'l-beyân

Üçü işârî, biri değil

Çözüm **Cevap: B**

Dımaşklı **Cemâleddin el-Kâsımî** 1866-1914, itikadda Selef yolunu ve ictihadı savunan, İbn Teymiyye ile İbn Kayyim çizgisini benimseyen bir âlimdir; **Mehâsinü't-te'vîl** bu anlayışla yazılmış bir tefsirdir ve işârî değildir. Diğer üç eser tasavvufî yorumlarıyla bilinir.

- **Kuşeyrî** ö. 465/1072: **Letâifü'l-işârât**, işârî tefsirin klasiği.
- **Sa'lebî** ö. 427/1035: **el-Keşf ve'l-beyân**; DİA'da tasavvufî tefsir diye anılır ve Necmeddîn-i Dâye'nin ö. 654/1256 **Bahrü'l-hakâik**inin asıl kaynağıdır.
- **Bursevî** ö. 1137/1725: **Rûhu'l-beyân**.

Dikkat! Sa'lebî seçeneği tuzaktır: çoğu öğrenci onu yalnızca rivayet malzemesiyle hatırlar, oysa sûfî yorumlara da geniş yer verir. Bu tip sorularda önce açıkça farklı olanı (burada selefî-ıslahçı Kâsımî) arayın.

İpucu İhtisas 2018'de (70. soru) aynı seçeneklerle soruldu; resmî cevap B. Benzer kalıp İhtisas 2021'de (64. soru) çıktı: işârî tefsirler arasında farklı olan Sâbûnî'nin **Ravâiu'l-beyân**ıydı.

74 Tefsir usûlü alanındaki aşağıdaki müellif–eser eşleştirmelerinden hangisi doğrudur?

A) Mennâ' el-Kattân – Fünûnü'l-efnân fî ulûmi'l-Kur'ân
B) Subhî es-Sâlih – Mukaddime fî usûli't-tefsîr
C) Zürkânî – Menâhilü'l-irfân
D) Zerkeşî – et-Tefsîr ve'l-müfessirûn

Çözüm **Cevap: C**

Menâhilü'l-irfân fî ulûmi'l-Kur'ân, Mısırlı âlim **Muhammed Abdülazîm ez-Zürkânî**nin ö. 1367/1948 Kur'an ilimlerine dair eseridir. Diğer seçeneklerde eserler başka müelliflerle eşleştirilmiştir.

Eser	Asıl müellifi
Fünûnü'l-efnân fî uyûni ulûmi'l-Kur'ân	İbnü'l-Cevzî ö. 597/1201
Mukaddime fî usûli't-tefsîr	İbn Teymiyye ö. 728/1328
et-Tefsîr ve'l-müfessirûn	Muhammed Hüseyin ez-Zehebî 1915-1977
el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân	Zerkeşî ö. 794/1392
Mebâhis fî ulûmi'l-Kur'ân	Mennâ' el-Kattân 1925-1999 ve Subhî es-Sâlih 1926-1986

Dikkat! Mennâ' el-Kattân ile Subhî es-Sâlih'in Kur'an ilimleri kitapları aynı adı taşır: **Mebâhis fî ulûmi'l-Kur'ân**.

Buradaki Zehebî hangisi?

Zehebî ö. 748/1348
- Hadis râvilerini yazan muhaddis
- Örnek: **Mîzânü'l-i'tidâl**

↔

Muhammed Hüseyin ez-Zehebî 1915-1977
- XX. yüzyıl Mısırlı âlimi
- **et-Tefsîr ve'l-müfessirûn**

İpucu İhtisas 2018'de (75. soru) aynı seçeneklerle soruldu; resmî cevap C.

75 Aşağıdaki tefsirlerden hangisi yöntemi bakımından diğer üçünden ayrılır?

A) Tantâvî Cevherî – el-Cevâhir fî tefsîri'l-Kur'ân
B) Tüsterî – Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm
C) Sülemî – Hakâiku't-tefsîr
D) Kuşeyrî – Letâifü'l-işârât

Çözüm **Cevap: A**

Mısırlı **Tantâvî Cevherî** 1862-1940, ilmî tefsir hareketinin en önemli temsilcilerindendir. **el-Cevâhir fî tefsîri'l-Kur'ân**da âyetleri tabiat bilimlerinin verileriyle ilişkilendirerek açıklar. Tüsterî ö. 283/896, Sülemî ö. 412/1021 ve Kuşeyrî ö. 465/1072 ise işârî tefsirin öncüleridir.

İlmî tefsir ile işârî tefsir

İlmî (bilimsel) tefsir	↔	İşârî (tasavvufî) tefsir
○ Âyetleri tabiat bilimlerinin bulgularıyla açıklar		○ Âyetten sûfînin kalbine doğan ince anlamlar
○ Modern döneme özgü		○ III./IX. yüzyıldan itibaren
○ Temsilcisi: Tantâvî Cevherî		○ Tüsterî, Sülemî, Kuşeyrî

⚠ **Dikkat!** Emîn el-Hûlî gibi edebî tefsircilerin karşı çıktığı yöntem, Tantâvî'nin temsil ettiği ilmî tefsirdir.

İpucu İhtisas 2019'da (70. soru) aynı seçeneklerle soruldu; resmî cevap A. İhtisas 2026'da (52. soru) "İlmî tefsir – Tantâvî Cevherî – el-Cevâhir" eşleştirmesi doğru eşleştirme olarak yer aldı.

76 Aşağıdaki müellif–eser eşleştirmelerinden hangisi hatalıdır?

A) Kâsımî – Mehâsinü't-te'vîl
B) Ebû Hayyân – el-Bahrü'l-muhît
C) İbn Kesîr – Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm
D) Nesefî – Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl

Çözüm **Cevap: D**

Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl Beyzâvînin ö. 685/1286 eseridir. **Ebü'l-Berekât en-Nesefî**nin ö. 710/1310 tefsiri ise **Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl**dir. İki başlıkta da "tenzîl" ve "te'vîl" kelimeleri geçtiği için karıştırılır.

Kısa ad	Tam adı	Müfessir
Keşşâf	el-Keşşâf an hakâiki gavâmizi't-tenzîl	**Zemahşerî** ö. 538/1144
Envâr	Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl	**Beyzâvî** ö. 685/1286
Medârik	Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl	**Nesefî** ö. 710/1310
Lübâb	Lübâbü't-te'vîl fî meâni't-tenzîl	**Hâzin** ö. 741/1341

Kısa ad	Tam adı	Müfessir
Meâlim	Meâlimü't-tenzîl	**Beğavî** ö. 516/1122
Bahr	el-Bahrü'l-muhît	**Ebû Hayyân** ö. 745/1344

Kısa adla hatırla

Envâr
Beyzâvî

Medârik
Nesefî

Meâlim
Beğavî

Lübâb
Hâzin

Bahr
Ebû Hayyân

İpucu İhtisas 2019'da (71. soru) aynı seçeneklerle soruldu; resmî cevap D. Aynı "Envâr" tuzağı bu denemedeki 69. soruda da (İhtisas 2016) vardı.

9 soru · çözümlü

Kelâm – Tasavvuf

77 Aşağıdaki âlimlerden hangisi Mâtürîdî kelâm geleneğine mensup değildir?

A) Sirâceddin el-Ûşî
B) Seyyid Şerîf el-Cürcânî
C) Nûreddin es-Sâbûnî
D) Ebü'l-Berekât en-Nesefî

Çözüm **Cevap: B**

Seyyid Şerîf el-Cürcânî ö. 816/1413, Adudüddin el-Îcî'nin **el-Mevâkıf**ına yazdığı **Şerhu'l-Mevâkıf** ile tanınır. DİA'nın ifadesiyle Cürcânî fıkıhta Hanefî, itikadî konularda ise çoğunlukla Eş'arî görüşleri benimser; özellikle Âmidî'nin çizgisine yakındır. Bu yüzden Mâtürîdî kelâmcıları arasında sayılmaz.

Fıkıhta Hanefî, kelâmda Eş'arî

- **Ali b. Osman el-Ûşî** ö. 575/1179 [?]: Mâtürîdiyye akaidini altmış altı beyit civarında özetleyen manzum **el-Emâlî**nin (Kasîdetü'l-lâmiyye) müellifi.
- **Nûreddin es-Sâbûnî** ö. 580/1184: **el-Kifâye** ve onun özeti **el-Bidâye fî usûli'd-dîn** ile Mâtürîdî kelâmcısı.
- **Ebü'l-Berekât en-Nesefî** ö. 710/1310: Ehl-i sünnet akaidinin özeti **el-Umde**nin müellifi.

İki kelâm geleneği

Mâtürîdîler	↔	Eş'arîler
Ebü'l-Muîn en-Nesefî		Cüveynî, Gazzâlî
Nûreddin es-Sâbûnî		Fahreddin er-Râzî, Âmidî
Sirâceddin el-Ûşî		Kâdî Beyzâvî
Ebü'l-Berekât en-Nesefî		Seyyid Şerîf el-Cürcânî (kelâmda)

Dikkat! "Hanefî ise Mâtürîdîdir" genellemesi tuzaktır: Cürcânî Hanefî fakihtir ama kelâmda Eş'arî çizgidedir.

İpucu İhtisas 2019'da (35. soru) aynı seçeneklerle soruldu; resmî cevap D (Cürcânî). İhtisas 2023'te (80. soru) Mâtürîdiyye için Pezdevî, Ebü'l-Muîn en-Nesefî ve Nûreddin es-Sâbûnî doğru örnekler olarak verildi.

78 Aşağıdaki müellif–eser eşleştirmelerinden hangisi yanlıştır?

A) Gazzâlî – el-İktisâd fi'l-i'tikâd
B) Şehristânî – el-Milel ve'n-nihal
C) Fahreddin er-Râzî – Esâsü't-takdîs
D) Kemâleddin el-Beyâzî – el-Kasîdetü'n-nûniyye

İki Nûniyye

Çözüm **Cevap: D**

el-Kasîdetü'n-nûniyye adlı iki meşhur manzum akaid eseri vardır: Osmanlı âlimi **Hızır Bey**in ö. 863/1459 akaid risâlesi ve **İbn Kayyim el-Cevziyye**nin ö. 751/1350 manzumesi. Seçenekteki Beyâzî, Mâtürîdî kelâmcısı **Beyâzîzâde Ahmed Efendi**dir ö. 1098/1687; Ebû Hanîfe'nin itikadî görüşlerini derlediği **el-Usûlü'l-münîfe** ve bunun şerhi **İşârâtü'l-merâm min ibârâti'l-İmâm** ile tanınır.

- **Gazzâlî** ö. 505/1111: **el-İktisâd fi'l-i'tikâd**, kelâma dair orta hacimli eseri.
- **Şehristânî** ö. 548/1153: **el-Milel ve'n-nihal**, dinler, mezhepler ve felsefe tarihine dair.
- **Fahreddin er-Râzî** ö. 606/1210: **Esâsü't-takdîs**, Allah'ın sıfatlarıyla ilgili müteşâbih lafızların yorumuna dair.

Beyâzîzâde Ahmed Efendi (ö. 1098/1687) · Mâtürîdî kelâmcısı

- **el-Usûlü'l-münîfe**: Ebû Hanîfe'nin itikadî görüşleri
- Şerhi: **İşârâtü'l-merâm min ibârâti'l-İmâm**
- Mâtürîdîler ile Eş'arîler arasında elli civarında görüş farkı olduğunu söyler; otuz altısını İşârâtü'l-merâm'da sayar

Dikkat! Râzî'nin eseri yazmalarda **Te'sîsü't-takdîs** adıyla da kayıtlıdır; ilk baskısı **Esâsü't-takdîs fî ilmi'l-kelâm** adıyla yapılmıştır.

İpucu İhtisas 2019'da (36. soru) aynı seçeneklerle soruldu; resmî cevap D.

79 Aşağıdaki âlimlerden hangisi Mâtürîdî kelâm geleneğine bağlıdır?

A) Cüveynî
B) Seyfeddin el-Âmidî
C) Kâdî Beyzâvî
D) Ebü'l-Muîn en-Nesefî

Çözüm **Cevap: D**

Ebü'l-Muîn en-Nesefî ö. 508/1115, Mâtürîdî'den sonra ekolün en önemli temsilcisidir. **Tebsıratü'l-edille**, Mâtürîdî'nin **Kitâbü't-Tevhîd**i uzun süre bilinmediği için mezhebin görüşlerini aktaran temel kaynak olmuştur. Diğer üç âlim Eş'arî kelâmcısıdır.

Âlim	Vefat	Kelâm eseri	Ekol
Cüveynî	478/1085	eş-Şâmil, el-İrşâd	Eş'arî
Seyfeddin el-Âmidî	631/1233	Ebkârü'l-efkâr	Eş'arî
Kâdî Beyzâvî	685/1286	Tavâliu'l-envâr	Eş'arî
Ebü'l-Muîn en-Nesefî	508/1115	Tebsıratü'l-edille	Mâtürîdî

Kâdî Beyzâvî'nin üç yüzü

Müfessir	Eş'arî kelâmcısı	Şâfiî fakih ve usûlcü
Envârü't-tenzîl	**Tavâliu'l-envâr**	Usûlde **Minhâcü'l-vüsûl**

Sınavlarda üç farklı dersin sorusunda karşınıza çıkabilir.

İpucu İhtisas 2018'de (100. soru) aynı seçeneklerle soruldu; resmî cevap D.

80 Aşağıdaki müellif–eser eşleştirmelerinden hangisi yanlıştır?

A) Ebü'l-Hasan el-Eş'arî – Makâlâtü'l-İslâmiyyîn
B) Mâtürîdî – Te'vîlâtü'l-Kur'ân
C) Fahreddin er-Râzî – el-İrşâd ilâ kavâtıı'l-edille fî usûli'l-i'tikâd
D) Gazzâlî – el-İktisâd fi'l-i'tikâd

Çözüm **Cevap: C**

el-İrşâd ilâ kavâtıı'l-edille fî usûli'l-i'tikâd, **İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî**nin ö. 478/1085 kelâma dair eseridir. **Fahreddin er-Râzî**nin ö. 606/1210 kelâm eserleri arasında **el-Muhassal**, **el-Meâlim**, **Esâsü't-takdîs** ve kelâma dair en hacimli eseri **el-Metâlibü'l-âliye** sayılır.

Kelâm eserleri

- **Eş'arî** ö. 324/935-36: **Makâlâtü'l-İslâmiyyîn**, itikadî mezheplerin görüşlerini aktaran eser.
- **Mâtürîdî** ö. 333/944: **Te'vîlâtü'l-Kur'ân**, tefsiri.
- **Gazzâlî** ö. 505/1111: **el-İktisâd fi'l-i'tikâd**.

İsim benzerliği: üç ayrı "el-İrşâd"

Cüveynî	Nevevî	Halîlî
Kelâm	Hadis usûlü (Mukaddime özeti)	Ricâl

İpucu İhtisas 2017'de (92. soru) aynı seçeneklerle soruldu; resmî cevap C. İhtisas 2022'de (82. soru) Râzî'nin **el-Metâlibü'l-âliye**si mütekaddimûn dönemine ait olmayan eser olarak cevaptı.

81 Mâtürîdî kelâm ekolünün temel kaynaklarından olan bu eser, Mâtürîdî'nin Kitâbü't-Tevhîd'inin şerhi mahiyetindedir; konuları düzenli ve sistemli bir tertiple işler. Türkiye'de Hüseyin Atay ve Şaban Ali Düzgün tarafından neşre hazırlanmıştır. Söz konusu eser ve müellifi aşağıdakilerden hangisidir?

A) Bâkıllânî – et-Temhîd
B) Adudüddin el-Îcî – el-Mevâkıf
C) Fahreddin er-Râzî – Mefâtîhu'l-gayb
D) Ebü'l-Muîn en-Nesefî – Tebsıratü'l-edille

Çözüm **Cevap: D**

Ebü'l-Muîn en-Nesefînin ö. 508/1115 **Tebsıratü'l-edille**si hem müellifin hem de Mâtürîdiyye'nin kelâm alanındaki en hacimli eseridir ve **Kitâbü't-Tevhîd**in şerhi niteliğindedir. Eserin ilk cildini Hüseyin Atay (Ankara 1993), ikinci cildini Atay ile Şaban Ali Düzgün birlikte (Ankara 2003) yayımlamıştır; Claude Salamé de Dımaşk'ta bir neşrini yapmıştır.

Mâtürîdî kelâmının ana metinleri

Mâtürîdî: Kitâbü't-Tevhîd → **Ebü'l-Muîn: Tebsıratü'l-edille** → **Ebü'l-Muîn: et-Temhîd (Tebsıra özeti)**

- **Bâkıllânî** ö. 403/1013: **et-Temhîd**, Eş'arî kelâmı.
- **Adudüddin el-Îcî** ö. 756/1355: **el-Mevâkıf**, Eş'arî kelâmının geç dönem klasiği.
- **Fahreddin er-Râzî** ö. 606/1210: **Mefâtîhu'l-gayb**, tefsir.

Dikkat! Ebü'l-Muîn'in de **et-Temhîd** adlı bir eseri vardır; ancak bu, Tebsıra'nın özetidir ve Bâkıllânî'nin **et-Temhîd**i ile karıştırılmamalıdır.

İpucu Tebsıratü'l-edille İhtisas 2022'de (82. soru) mütekaddimûn dönemi eserleri arasında sayıldı; 2026'da (71. soru) doğru bir eşleştirme olarak yer aldı. Kitâbü't-Tevhîd'in kendisi ise İhtisas 2015'te (95. soru) soruldu.

82 Aşağıdaki eserlerden hangisi İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'ye ait değildir?

A) İlcâmü'l-avâm an ilmi'l-kelâm
B) eş-Şâmil fî usûli'd-dîn
C) Kitâbü'l-İrşâd
D) el-Akîdetü'n-Nizâmiyye

Çözüm **Cevap: A**

İlcâmü'l-avâm an ilmi'l-kelâm, **Gazzâlî**nin ö. 505/1111 hayatının son yıllarında, Tûs'a döndükten (503/1109) sonra yazdığı eserlerdendir; avamın kelâm tartışmalarına sokulmaması gerektiğini savunur.

İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî (ö. 478/1085) · Eş'arî kelâmcısı, Şâfiî fakihi

- Kelâm: **eş-Şâmil**, **el-İrşâd**, **el-Akîdetü'n-Nizâmiyye**
- Fıkıh usûlü: **el-Burhân**
- Fıkıh: **Nihâyetü'l-matlab fî dirâyeti'l-mezheb**
- Öğrencisi: Gazzâlî

Hatırla! Gazzâlî 473/1080'de Nîşâbur Nizâmiye Medresesi'nde Cüveynî'nin öğrencisi olmuştur. Sınav, öğrencinin eserini hocasınınmış gibi vererek tuzak kurar.

İpucu İhtisas 2014'te (75. soru) aynı seçeneklerle soruldu; resmî cevap A.

83 Türkiye'nin yakın dönemde yetiştirdiği önemli ilim adamlarındandır; ilâhiyat fakültelerinde kelâm dersleri okutmuştur. Telif ve tercüme eserlerinin yanı sıra TDV İslâm Ansiklopedisi için yazdığı 168 madde ve ilmî redaksiyonunu yaptığı yaklaşık 1700 maddeyle ilim hayatına büyük katkı sağlamıştır. Nûreddin es-Sâbûnî'nin el-Bidâye fî usûli'd-dîn'ini Mâtürîdiyye Akaidi adıyla Türkçeye çevirmiştir. 10 Mart 2016'da vefat eden bu âlim aşağıdakilerden hangisidir?

A) M. Zeki Duman B) Bekir Topaloğlu C) Salih Akdemir
D) Mevlüt Özler

Çözüm Cevap: B

DİA'nın kurucularından

Bekir Topaloğlu 1932-2016, kelâm profesörü ve TDV İslâm Ansiklopedisi'nin kurucularındandır. Sâbûnî'nin **el-Bidâye**sini hem tahkik etmiş (Dımaşk 1979) hem de **Mâtürîdiyye Akaidi** adıyla Türkçeye çevirmiştir. Mâtürîdî'nin **Kitâbü't-Tevhîd**ini tahkik edip çevirmiş, 2003-2011 arasında **Te'vîlâtü'l-Kur'ân**ın ilmî neşri üzerinde çalışmıştır. 28 Şubat 2016'da geçirdiği beyin kanamasının ardından 10 Mart 2016'da İstanbul'da vefat etmiştir.

168	≈1700	1932-2016
Telif ettiği DİA maddesi	İlmî redaksiyonunu yaptığı madde	Hayatı

Diğer seçeneklerdeki isimler de ilâhiyat fakültelerinde görev yapmış akademisyenlerdir; ancak kökteki DİA rakamları ve Sâbûnî tercümesi yalnızca Topaloğlu'na aittir.

Dikkat! Bu soru İhtisas 2016'da (100. soru) "130 madde ve 1000'den fazla maddenin redaksiyonu" ifadesiyle sorulmuştu (resmî cevap B). DİA'daki doğru rakamlar 168 ve yaklaşık 1700'dür; kök buna göre düzeltildi.

İpucu İhtisas 2022'de (84. soru) "yakın dönem kelâmcılar" sorusunda Topaloğlu doğru örneklerden biriydi.

84 Hicrî 165 yılı civarında Basra'da doğmuş, 243'te Bağdat'ta vefat etmiştir. İbn Küllâb ve Ebü'l-Abbas el-Kalânisî ile birlikte, ilk nesillerin ve müslümanların büyük çoğunluğunun benimsediği inanç esaslarını sistemleştiren Ehl-i sünnet kelâmının kurucuları arasında sayılır; bununla beraber asıl şöhretini sûfîliğiyle kazanmıştır. er-Ri'âye li-hukûkıllâh, Kitâbü't-Tevehhüm ve en-Nesâih gibi tasavvufî eserlerin müellifi olan bu âlim aşağıdakilerden hangisidir?

A) Hasan-ı Basrî
B) Cüneyd-i Bağdâdî
C) Ebû Tâlib el-Mekkî
D) Hâris el-Muhâsibî

Çözüm **Cevap: D**

Hâris b. Esed el-Muhâsibî ö. 243/857, DİA'ya göre muhtemelen 165 (781) veya 170 (786) yılında Basra'da doğmuş, ilk sûfîlerden olup hadis, kelâm ve tefsir alanlarında da söz sahibidir. **er-Ri'âye li-hukûkıllâh**, **en-Nesâih** ve **Fehmü'l-Kur'ân** onun eserlerindendir. **İbn Küllâb** ö. 240/854 [?] ile birlikte Sünnî kelâm hareketinin doğuşuna zemin hazırlayanlar arasında anılır.

İlk sûfîlerden

Seçeneklerdeki sûfîler

- 110/728 — **Hasan-ı Basrî** — Basralı tâbiî ve zâhid
- 243/857 — **Hâris el-Muhâsibî** — er-Ri'âye
- 297/909 — **Cüneyd-i Bağdâdî** — ilk devir sûfîliğinin güçlü temsilcisi
- 386/996 — **Ebû Tâlib el-Mekkî** — Kûtü'l-kulûb

Hatırla! Kökte hem kelâm hem tasavvuf varsa ve tarih 243 ise cevap Muhâsibî'dir; ilk sûfîler içinde kelâmcı yönüyle öne çıkan odur.

İpucu İhtisas 2018'de (84. soru) aynı metinle soruldu; resmî cevap D.

85 Aşağıdaki müellif–eser eşleştirmelerinden hangisi yanlıştır?

A) Hâris el-Muhâsibî – er-Ri'âye
B) Abdülkerîm el-Kuşeyrî – Kitâbü't-Tavâsîn
C) Ebû Nasr es-Serrâc – el-Lüma'
D) Ebû Tâlib el-Mekkî – Kûtü'l-kulûb

Çözüm **Cevap: B**

Kitâbü't-Tavâsîn, **Hallâc-ı Mansûr**un ö. 309/922 eseridir; bazı bölümlerini (Tâsînü's-sirâc, Tâsînü'l-ezel) hapiste iken yazmıştır. **Abdülkerîm el-Kuşeyrî**nin ö. 465/1072 meşhur eserleri ise tasavvufun klasiklerinden **er-Risâle** (Risâle-i Kuşeyriyye) ve işârî tefsiri **Letâifü'l-işârât**tır.

Klasik	Müellif	Vefat
el-Lüma'	**Ebû Nasr es-Serrâc**	378/988

Klasik	Müellif	Vefat
et-Ta'arruf	**Kelâbâzî**	380/990
Kûtü'l-kulûb	**Ebû Tâlib el-Mekkî**	386/996
er-Risâle	**Kuşeyrî**	465/1072
Keşfü'l-mahcûb (Farsça)	**Hücvîrî**	465/1072 [?]

İki "el-Lüma"

Tasavvuf sorusunda
- **el-Lüma'** → Serrâc ö. 378/988

↔

Kelâm sorusunda
- **el-Lüma'** → Eş'arî ö. 324/935-36

İpucu İhtisas 2016'da (89. soru) aynı seçeneklerle soruldu; resmî cevap B.

Cevap Anahtarı

1. A	2. B	3. C	4. D	5. D
6. B	7. C	8. B	9. C	10. C
11. B	12. A	13. C	14. C	15. C
16. D	17. C	18. B	19. B	20. C
21. B	22. D	23. C	24. A	25. C
26. D	27. C	28. B	29. B	30. D
31. A	32. A	33. D	34. B	35. D
36. C	37. A	38. A	39. D	40. B
41. C	42. B	43. D	44. D	45. B
46. A	47. B	48. B	49. D	50. A
51. A	52. D	53. C	54. A	55. A
56. D	57. A	58. C	59. D	60. B
61. A	62. A	63. A	64. B	65. B
66. C	67. A	68. C	69. A	70. A
71. C	72. B	73. B	74. C	75. A
76. D	77. B	78. D	79. D	80. C
81. D	82. A	83. B	84. D	85. B

Defteri bitirdin; şimdi soru çöz!

Tedris Pro

Soru çözerek hazırlan.

Okuduğunu sorularla ve bilgi kartlarıyla pekiştir.

DHBT · MBSTS İhtisas · ÖABT DKAB
Dört sınav, tek uygulama

28.000 soru, 24.500 bilgi kartı
Hepsi uygulamanın içinde

Gerçek sınav formatında deneme
Her sınavın kendi şablonuyla

Bilgi kartlarında aralıklı tekrar
Zorlandığın kart sık, bildiğin seyrek

Android:
Google Play'de "Tedris Pro"
QR kodu telefonunla okut ya da dokun.

Bilgisayardan:
app.tedrispro.com.tr
Aynı hesapla tarayıcıdan çalış.

Daha fazla ücretsiz fasikül: **tedrispro.com.tr/fasikuller**

YouTube · Instagram: **@tedrispro**

Google Play, Google LLC'nin ticari markasıdır. Tedris Pro bağımsız bir hazırlık uygulamasıdır; Diyanet İşleri Başkanlığı, ÖSYM veya Millî Eğitim Bakanlığı ile resmî bağlantısı yoktur.